

#MeToo כדיסטופיה פמיניסטית?

מאת

שולמית אלמוג וגל אמיר*

מאמר זה מבקש להתבונן בתנועת #MeToo דרך העדשה שמציעה סוגה ספרותית – הדיסטופיה הפמיניסטית. #MeToo נתפסת לעיתים כתופעת מדיה הפועלת בעיקר במרחב הווירטואלי, שבמידה רבה עוקף משפט. זה מקור כוחה, שכן היא מאפשרת לנשים שנפגעו לא להכפיף עצמן למנגנונים בעייתיים שנוצרו באמצעות תפיסת עולם אנדרוצנטרית ולקבל את הצדק המגיע להן מייד וללא פשרות. הספרות הדיסטופית הפמיניסטית מנכיחה סכנות הגלומות בקיום נעדר משפט, ובין היתר היתכנות מדרון שכיוונו עולם נוסח "סיפורה של שפחה" (ספרה של מרגרט אטווד שעובד לסדרת טלוויזיה משפיעה). ללא שינוי עומק הדורש משפט, רימזות לנו הספרות הדיסטופית, תנופת השינוי עלולה ליצור תגובת נגד או מהפכת נגד. הספרות חוזה גם (או מזהירה) כיצד לאחר הגלים של מהפכה ומהפכת נגד יחזור הסדר הפטריארכלי הישן על כנו. הגם שחשש מפני "גלעד" בדיונית אינו אמור למנוע חתירה אקטיבית לעבר חברה צודקת ושוויונית שבה נשים חופשיות מהטרדה מינית ומתקיפות מיניות, עיון בייצוגים התרבותיים שהם פרי סוגת הדיסטופיה הפמיניסטית עשוי למקד את אופי יעדי ההמשך. נראה כי מלבד השלב הראשוני של תנופה ותקווה שבהן תנועת #MeToo מציידת את המאבק, לא ניתן לוותר על עבודה נחושה ופוליטית הממוקדת בשאיפה לאדפטציה של המשפט שתבצר שינויים גם אם השינוי יהיה איטי מהקצב שתנועת #MeToo גורמת לנו לקוות לו.

מבוא. א. סיפורה של שפחה – כרוניקה של אזהרה דיסטופית. ב. #MeToo. ג. כשהאדמה רועדת. ד. לאן פנינו? ה. תמיד הווה? ו. וְיָקֹוּ לְמִשְׁפָּט וְהִנֵּה מִשְׁפָּחַת. ז. סיכום.

ראו: אין יחסי מין שלא בהסכמה, אין אונס.
[...] משגל יכול להתקיים רק בהזמנה הדדית, בהסכמה;
אלמלא כן, אין הוא אפשרי. הפיתוי אפשרי, ודאי,
אבל תזמונו חייב להיות דייקני להפליא.
ראו: אין שום חלוקה של האנושות למחצית חזקה
מול מחצית חלשה. (אורסולה לה גוויין **צד שמאל של החושך**)¹

* **שולמית אלמוג** היא פרופסור מן המניין בפקולטה למשפטים, אוניברסיטת חיפה, ומנהלת משותפת של המרכז למשפט, מגדר ומדיניות חברתית. **ד"ר גל אמיר** הוא עמית-מחקר במרכז היהודי-ערבי, אוניברסיטת חיפה. תודות למאי שינדלר על עזרת מחקר מסורה ולד"ר נעמה בן זאב על הערותיה ותובנותיה.

¹ אורסולה ק' לה גוויין **צד שמאל של החושך** 104 (עמנואל לטם מתרגם, 2005) (1969).

מבוא

שנת 2017 ראתה את עלייתן של שתי תופעות תרבותיות הקשורות למצבן העכשווי של נשים. ליבת התופעה הראשונה, המכונה #MeToo, היא הצבר עצום של תלונות, דיווחים ועדויות של נשים על תקיפות מיניות, בדרגות שונות של חומרה וגלים מתעצמים של זעם נשי הנקשר להצבר הזה. התופעה החלה כ"האשטג" ברשת הטוויטר,² אך לאחר מכן הפכה האמירה העוצמתית שמאחורי ההאשטג לתופעה תרבותית גלובלית שעיקרה הוקעתם של גברים, לעיתים רבי עוצמה ומוניטין, כתוקפים מיניים. התופעה חרגה בהרבה מגבולות השיח ברשתות החברתיות והובילה לפיטורים, להוקעה ולהרחקה, ובמקרים מסוימים להעמדה לדין של מי שהאשמו בפגיעות מיניות ולשיח ציבורי ופוליטי ההולך ומתרחב. התופעה השנייה היא הבולטות העכשוויות של סוגת "הדיסטופיה הפמיניסטית".³ במרכזה של סוגה זו תיאורים של עולמות שבהם היחסים בין גברים לנשים יוצאים מאיזון, ובהם אחד המינים משעבד את המין השני ומטיל עליו מגבלות קשות. היצירה הבולטת בתחום זה היא סדרת הטלוויזיה "סיפורה של שפחה",⁴ המתארת חברה שבה נשים נכפות לשמש "מכונות הולדה" בתוך כדי שלילת חירותן וזכויות האדם הבסיסיות שלהן. בעקבות הסדרה, המבוססת על ספר שיצא לאור כשלושים שנים לפני הפקתה, הופיעו יצירות נוספות המשויות לסוגת הספרות הדיסטופית, המציעות תרחישים שונים של עתיד היחסים בין גברים ונשים. כשנתיים לאחר שידורה הראשוני של הסדרה, בד בבד עם תחילת גל ה-#MeToo, נראה כי שתי התופעות לא איבדו מתנופתן הראשונית. תלונות נוסח #MeToo בדבר פוגענות מינית עדיין כובשות את הכותרות תדיר, וייצוגים חדשים, ספרותיים, קולנועיים וטלוויזיוניים המתקשרים לתחום הדיסטופיה הפמיניסטית מוסיפים ומופיעים. הקשר בין שתי התופעות אינו מובן מאליו. #MeToo היא תופעה שבבסיסה שאיפה להעצמת נשים, סולידריות נשית, זעם נשי וקריאה ל"אפס סבלנות" כלפי מי שפגעו בנשים. תוצרי סוגת הדיסטופיה הפמיניסטית מזהירים מפני אובדן מוחלט של הכוח הנשי, שעבוד, או לעיתים יציאה משליטה של אותם כוחות עצמם. עם זאת מתחילתן נתפסו שתי התופעות כמתכתבות זו עם זו. מפגינות #MeToo השתמשו בסמלים ובדימויים הלקוחים מ"סיפורה של שפחה",⁵ ויוצרי ויצורות הסדרה התייחסו אל #MeToo כקשורה ישירות לעולם שיצרו.⁶

2 האשטג (Hashtag), ובעברית "תג הקבצה", הוא סימון ברשתות חברתיות המאפשר לאגד פרסומים שונים באותו הנושא. לרוב המדובר בסימון המכונה בעברית 'סולמית' (#). טוויטר (Twitter) היא רשת חברתית המבוססת על הפצת מסרים קצרים בהיקף מילים מוגבל.

3 לתיאור כללי של התופעה: Alexandra Alter, *How Feminist Dystopian Fiction is Channeling Women's Anger and Anxiety*, N.Y. TIMES (Oct. 8, 2018) <https://nyti.ms/2y9CeJt>; Sarah Ditum, *Never-Ending Nightmare: Why Feminist Dystopias Must Stop Torturing Women*, GUARDIAN (May 12, 2018) <http://bit.ly/2Y4Mhij>.

4 *The Handmaid's Tale* (MGM Television, April 26, 2017).

5 וראו לדוגמה How 'Handmaid's Tale' Costumes Became A Symbol of #MeToo, GULF NEWS (Oct. 23, 2018) <http://bit.ly/2YeILhx>.

6 Mark Malkin, *How 'Handmaid's Tale' Costumes Became a Symbol of the Resistance*, VARIETY (Sept. 25, 2018) <http://bit.ly/2GnXxLV>.

המאמר יבחן את שתי התופעות ויטען כי יסוד חשוב המשותף לשתייהן הוא ההתעלמות מן המשפט. #MeToo נתפסת לעיתים כתופעת מדיה. היא פועלת בעיקר במרחב הווירטואלי, שבו הרגולציה המשפטית היא עדיין גורם משני. זה מקור כוחה, שכן היא מאפשרת לנשים שנפגעו לעקוף מנגנונים משפיליים שנוצרו באמצעות תפיסת עולם אנדרוצנטרית – חקיקה נוהגת, בתי משפט, תחנות משטרה, משרדי הפרקליטות – ולקבל את הצדק המגיע להן מייד ובלא פשרות. הספרות הדיסטופית הפמיניסטית מנכיחה סכנות הגלומות בעולם שבו המשפט מצטמצם לכללים שרירותיים הנאכפים בכוח הזרוע, שכמותם כהיעדר משפט, ובין היתר מדרון שכיוונו עולם נוסח "סיפורה של שפחה" או למגוון של עולמות אחרים, מסוכנים ומחרידים לא פחות.

המאמר מתבונן לעומק בשתי תופעות – #MeToo והדיסטופיה הפמיניסטית האופנתית – ומסרטט רשת תובנות מצטלבות, הקשורות למשפט, שהיא תוצר ההתבוננות הזאת. מיקומו המתודי של החיבור הוא תחום המשפט והספרות, שבאמצעותו נוצרת ומתעצבת מפה של מיקומים. מפה זו אינה מסרטטת גבולות נוקשים אלא שופכת אור על מיקומם ותפקודיהם גם של המשפט וגם של הספרות ביחס למבנים תרבותיים אחרים, ועל מהותם של שני התחומים כחלק ממארג תרבותי דינמי.⁷ הפרדיגמה המבטאת את טיבו של המהלך היא משפט לצד ספרות, מינוח המגדיר את היחס בין שני התחומים כ"נטול איכות היררכית, וכבעל איכות של זרימה מקבילה ומתמדת של שני ערוצים, המעשירים ומעמיקים באופן רצוף זה את זה ואת המערכת התרבותית".⁸ מדובר במהלך בנוסח ה"ריזום" (Rhizome), מושג השאוב מעבודתם של ההוגים ז'יל דלז ופליקס גואטרי (Deleuze and Guattari) בשדה הבוטניקה. ריזום הוא מעין רישות של נימים דקים המשמש צמחים מסוימים לאגירת מזון, בניגוד לשורש הבנוי כמערכת הייררכית, שבה דבר מוביל לדבר: "החשיבה הריזומטית מנוגדת לזו של 'העץ בעל השורשים'. העץ מסמן סיבתיות לוגית, סדר וסמכות. הריזום, לעומתו, מבטא מצב של חופש, המבוסס על ספונטניות ועל יצירתיות בלתי קבועה [...] כתופעה תרבותית הריזום הוא מאפיין בולט של החשיבה הפוסט-מודרנית".⁹ ניתוח ריזומטי מעין זה מעניק לכותבות כלים לסרטוט מפה דינמית וקישורית של שתי תופעות תרבותיות אלו, הדיסטופיה הפמיניסטית ו-#MeToo,¹⁰ אשר כתופעות תרבות אחרות נראות כחומקות מניתוח בכלים נוקשים יותר.

א. "סיפורה של שפחה" – כרוניקה של אזהרה דיסטופית

סדרת הטלוויזיה של רשת Hulu אינה הפרק הראשון בסיפורה של השפחה ג'ון המכונה "שלפרד". בפרק זה נבחן את תחייתו של העניין בסיפורה של שלפרד ואת העולם הדיסטופי

7 שולמית אלמוג עיר, משפט, סיפור 12 (2002).

8 שם, בעמ' 13.

9 שם.

10 "ריזום", אנציקלופדיה של הרעיונות 1133 (דוד גורביץ' ודן ערב עורכים, 2012). כן ראו הקדמתם של אריאלה אזולאי ועדי אפיר לספרם של דלז וגואטרי: אריאלה אזולאי ועדי אפיר "אנחנו לא שואלים מ'ה זה אומר' אלא 'איך זה פועל': הקדמה לאלף מישרים" תיאוריה וביקורת 17, 123 (2000).

שבו היא חיה יותר משלושים שנה לאחר שנברא בידי הסופרת מרגרט אטווד (Atwood). לצד זאת, נציג את הסיבות להצלחתה המחודשת של היצירה דווקא בשנה האחרונה, בד בבד עם עלייתה של תנועת #MeToo.

ספרה של אטווד "סיפורה של שפחה" (או "מעשה השפחה" כפי שנקרא בתרגומו הראשון לעברית) ראה אור בשנת 1985.¹¹ העלילה, שדומה כי היום, על רקע סדרת הטלוויזיה המצליחה, כמעט מיותר לפרט אותה, מתרחשת בעתיד הקרוב. לאחר מתקפת טרור שבה נרצחים נשיא ארצות הברית וצמרת הממשל האמריקאי, מנצלת תנועה נוצרית פונדמנטליסטית המכונה "בני יעקב" את הכאוס לצורך תפיסת השלטון והנהגת סדר חדש. ארצות הברית המוכרת לנו הופכת ל"רפובליקה גלעד". גלעד שוללת מנשים באחת את עצמאותן ואת זכויותיהן. גישתן לידע, להשכלה, לקניין ולחיים מקצועיים נחסמת לחלוטין. בעקבות ירידה חדה בשיעורי הילודה שנגרמה מזיהום תעשייתי הנשים הפוריות נעקרות מבתיהן ומורחקות ממשפחותיהן, ולאחר תהליך אלים של חניכה הן נאנסות לשרת כשפחות הולדה של מפקדי הצבא ואנשי צמרת השלטון.

הספר, פרי יצירתה של אחת הסופרות המוערכות בעולם כבר בעת צאתו לאור, זכה לתשומת לב ולהצלחה בסמוך לפרסומו ואף לגרסה קולנועית, בימתית ואפילו אופראית בשנים שלאחר מכן.¹² אך את גלי התהודה הגבוהים ביותר עוררה סדרת הטלוויזיה הנושאת את שמו אשר עלתה לשידור בשנת 2017.¹³

הפקתה של סדרת הטלוויזיה החלה בסוף שנת 2016, והפרק הראשון שודר בארצות הברית ב-26 באפריל 2017.¹⁴ באוקטובר 2017 החלה פריצתה של תופעת #MeToo. הקישור בין #MeToo לבין "סיפורה של שפחה" היה מידי ועוצמתי. חיפוש גוגל של השילוב "handmaid's tale me too" מניב מיליוני תוצאות.¹⁵ גם אם הקשר טופח במכוון בידי יוצרות ויוצרי הסדרה, במיוחד בעונה השנייה, על רקע גלי המחאה המתרחבים,¹⁶ אין ספק

11 MARGARET ATWOOD, THE HANDMAID'S TALE (1985); מרגרט אטווד "מעשה השפחה" (ג' אריון מתרגמת, 1986); מרגרט אטווד **סיפורה של שפחה** (סמדר מילוא מתרגמת, 2012) (להלן: אטווד **סיפורה**).

12 אף שהספר זכה להצלחה ביקורתית וקופתית מייד עם צאתו לאור, העיבוד הקולנועי שנעשה לו בשנת 1990, בבימויו של הבמאי הגרמני פולקר שלנדורף (תוף הפח), כשל. הספר עובד לבמה כמה פעמים בארצות הברית ובבריטניה, ואף היה נושאה של אופרה שהוצגה בקופנהגן, בלונדון ובקנדה. הבלט המלכותי של ויניפג עיבד את הספר ליצירת מחול בשנת 2013. הצלחתם של עיבודים אלו אינה מתקרבת להצלחת סדרת הטלוויזיה. Jennifer K. Armstrong, *Why the Handmaid's Tale is so Relevant*. Today, BBC CULTURE (Apr. 25, 2018), <http://tinyurl.com/y6hxr19l>

13 קיימים הבדלים רבים בין הספר לסדרה. הגם שהסדרה, ששתי עונות שלה כבר הוקרנו, מבוססת על התבנית הנרטיבית הכללית של הספר, היא מוסיפה קווי עלילה חדשים וחשובים ודמויות שלא הופיעו במקור ומתנהלת בקצב מהיר ואינטנסיבי יותר (לפירוט כמה מההבדלים השונים, התוכניים והצורניים בין הספר לסדרה ראו Eliana Dockterman, *The Differences Between The Handmaid's Tale Show and Book, Explained*, TIME (May 1, 2017), <http://bit.ly/2y898dh>

14 *The Handmaid's Tale*, לעיל ה"ש 4.

15 כ-19,700,000 תוצאות חיפוש במנוע החיפוש GOOGLE (נכון ליום 24.11.2018).

16 ראו בעניין זה את דבריה של ארמסטרונג (Armstrong, לעיל ה"ש 12): "Since the last series, the #metoo movement has taken hold, and Offred's story is shifting with it [...] Offred is now finding methods to take back her own power in the oppressive regime and seizing those

בקיומו וברישימו. קשה לחלוק על אבחנתה של קארי סקוגלנד (Skogland) שביימה את הסדרה, שעל פיה "סיפורה של שפחה קשורה באופן אבסולוטי ובלתי ניתן להתרה לתנועת #MeToo".¹⁷

מה הפך את הנרטיב שיצרה אטווד לאחד מייצוגיה הבולטים של תנועת מחאה נשית שפרצה כארבעים שנה לאחר שהתפרסם לראשונה? מה טיב הזיקות בין סיפור דיסטופי אפל שבמרכזו ממשל המנהיג שעבוד ואונס שיטתיים של נשים, לבין התעצמות עכשווית המאפשרת להמוני נשים להציב במרכז הבמה העולמית זעם אישי וקולקטיבי בגין תקיפות מיניות של נשים? מה מקשר בין דמויותיהן של גיבורות "סיפורה של שפחה", קורבנות להתעללות קיצונית ומעשי אונס מתמשכים, לבין נשים החושפות מקרים אמיתיים שחומרתם משתנה, המסומנים היום כהטרדות מיניות? ומה הופך סיפור על זוועה מוסרית שבמרכזה רמיסה אכזרית של נשים בחסות שיטת ממשל דכאנית לביטוי נאמן של רוח הזמן שבמרכזו תנועה המייצגת דרישה נשית תקיפה לבוא חשבון עם מטרידי עבר, הזוכה, לפחות על פני הדברים, לתמיכה ממסדית וממשלית מלאה?

המענה הראשוני למקבץ השאלות הללו הוא כזה: "סיפורה של שפחה" הוא משל דיסטופי.¹⁸ הוא מצייר את דיוקנה של חברה שהנשים בה לא הצליחו לזהות במועד סימני סכנה. בעקבות זאת הצליחה תנועה קיצונית לשלול מהן כל זכות ומעמד שהיה להן ולהכפיף אותן להתעללות מתמשכת. אחת הסיבות המרכזיות להפיכה הגלעדית היה זעם גברי מצטבר נגד "פמיניזם קיצוני". המשל הזה רלוונטי למתרחש היום וקורא לדריכות נשית מועצמת בשל חשש ממכת נגד (back-lash) גברית ותנועת נגד פטריארכלית שתבקש "להחזיר נשים למקומן" בעקבות תנועת #MeToo.

הטקסט עצמו עשוי לספק תימוכין לקריאה שכזו. הפמיניזם ה"קיצוני" מיוצג באמצעות הדמות של אימה של ג'ון, המספרת. האם, אקטיביסטית פוליטית שיזמה מצעדי מחאה נגד פורנוגרפיה, שרפת חומרים פורנוגרפיים ("מהומות הפורנו") והפגנה נגד קשיים שהוערמו על נשים שביקשו להפיל ("מהומות ההפלות"), היתה מן הנשים הראשונות שגלעד העבירה כעובדות כפייה לאזורים רעילים, נשים שלמעשה נידונו ללא משפט להוצאה להורג מתמשכת. ההפיכה האלימה שהתרחשה בגלעד הפכה את המחאה, בסגנון אותו אקטיביזם פמיניסטי טרום-גלעדי, לבלתי אפשרית. מדווחת על כך שלפרד, ג'ון לשעבר, הדמות הראשית שמפיה נמסר הסיפור:¹⁹

moments in satisfying ways – not unlike women finding power in telling their own stories via #metoo and #timesup. Of course, this isn't a coincidence; the producers of The Handmaid's Tale series were aware of the changing women's movement as they constructed this season" (ההדגשה הוספה).

"Handmaids' is absolutely inextricably linked to the #MeToo movement", Mark Malkin, 17
 "How 'Handmaid's Tale' Costumes Became a Symbol of the Resistance, VARIETYS (Sept. 25
 2018), <http://bit.ly/2GnXxLV>

18 לפירוט בדבר מאפייני הסוגה הדיסטופית ראו שולמית אלמוג **משפט וקולנוע** פרק 6 (2012).

19 אטווד **סיפורה**, לעיל ה"ש 11, בעמ' 205.

היו מצעדי מחאה, כמובן, המון נשים וגם קצת גברים. אבל המצעדים היו קטנים מהצפוי. אני משערת שאנשים פחדו [...] אני לא השתתפתי בשום מצעד. לוק [בעלה של ג'ון] אמר שזה חסר טעם וכי עלי לחשוב עליהם, על משפחתי, עליו ועליה. ואני אכן חשבתי על משפחתי. השתדלתי לעשות יותר עבודות בית. לאפות יותר. השתדלתי לא לבכות בשעת הארוחות.

הממד הדיסטופי ב"סיפורה של שפחה" הולך ומקצין. שלילת החופש להפגין היא הפעוטה במכות שניחתות על ג'ון ועל נשים אחרות שהופכות קורבנות לאלימות קשה ומתמשכת. מדוע זכה סיפור האזהרה הדיסטופי שנוצר לפני עשרות שנים להצלחה סוחפת דווקא בעת הזו, ועל רקע #MeToo? לצורך עיון בתמיהה זו נידרש לאבחנותיה של הסופרת מרי מקארתי²⁰ (McCarthy). מקארתי מאפיינת אותו ברשימת ביקורת שפורסמה ב"ניו יורק טיימס" סמוך למועד צאתו של הספר לאור, כסיפור של אזהרה (cautionary tale). האפקט המרכזי בסיפור אזהרה הוא יכולתו לייצר הכרה המחרידה רבות ורבים בדמיון שבין ההווה של הקוראת לבין העתיד המסויט שביצירה: "We are warned, by seeing our present selves in a distorting mirror, of what we may be turning into if current trends are allowed to continue"²¹. "סיפורה של שפחה" מבקש לייצר את ההכרה בדמיון האמור באמצעות הפנייה לחרדה ממכת נגד – החשש מתגובת נגד פטריארכלית שתגדע באחת את הישגי הפמיניזם ותסיג נשים לאחור בכפייה.²² אלא שאטווד אינה מצליחה לייצר אפקט זה, כותבת מקארתי. גם על רקע שלטון רייגן, תנועת "הרוב המוסרי"²³ ואירועים פוליטיים שונים שנראו כאיום על חופש הדיבור וזכויות הנשים, כגון צנזורה על ספרים בספריות

Mary McCarthy, *The Handmaid's Tale by Margaret Atwood*, N.Y. TIMES – BOOKS (Feb. 9, 2018), <https://nyti.ms/2Y4fud5> (1986).

20 שם.

21 בהקשר המשפטי, החשש מ"תגובת נגד" נדון לעיתים קרובות בהקשר של שיח המתייחס למגבלותיו וליכולותיו של בית המשפט העליון, בארצות הברית ובישראל. תרומה ניכרת לשיח זה תרם ג'רלד רוזנברג (Rosenberg) בספרו "התקווה החלולה" (GERALD ROSENBERG, THE HOLLOW HOPE – (1991) CAN COURTS BRING ABOUT SOCIAL CHANGE?). הספר מבקש לנפץ את תדמיתו של בית המשפט העליון בארצות הברית ככלי אקטיביסטי יעיל לפסיקות המנוגדות לדעות עמוקות ומושרשות בחברה מוגבל בשל היכולת הפוליטית לתגובת נגד יעילה לפסיקות המנוגדות לדעות עמוקות ומושרשות בחברה האמריקאית. אמירות אלו זכו לביקורת רבה, ובין היתר נטען כי בניתוח האמפירי שלו מתעלם רוזנברג ממקרים שבהם הצליח בית המשפט להביא לשינוי מהיר וממשי. לסקירה של ספר זה ולניתוחו בהקשר הישראלי, ראו רות גביזון "התקווה החלולה האם יכול בית המשפט להביא לשינוי חברתי" **מעשי משפט** ב 15 (2009).

22 "הרוב המוסרי" (The Moral Majority) הייתה תנועה פוליטית אמריקאית שהונהגה בידי הכומר ג'רי פאלוול (Falwell) והייתה בעלת תפקיד נכבד בקישור בין המפלגה הרפובליקנית לתנועות הנוצריות השמרניות שתמכו ב"ערכי המשפחה" (התנגדות למתירנות מינית, להפלות ולהומוסקסואליות), שהפך להיות עובדה פוליטית מוצקה במערכות הבחירות בארצות הברית למן שנות השמונים של המאה העשרים.

ובכתי הספר, ²⁴ התרחיש המתואר ב"סיפורה של שפחה" הוא מופרך מכדי לאפשר לקוראת להרהר בדמיון בין אמריקה של אז לבין גלעד המדומיינת: ²⁵

[t]he book just does not tell me what there is in our present mores that I ought to watch out for unless I want the United States of America to become a slave state something like the Republic of Gilead whose outlines are here sketched out.

אטווד עצמה מביעה עמדה הדומה עקרונית לזו של מקארתי ומדגישה את השינויים שחלו בארצות הברית במהלך השנים שחלפו מאז כתיבת הספר, שבעקבותיהם היום קל הרבה יותר לראות בספר כמייצג תרחיש העשוי להפוך למציאות. ²⁶ כעולה מהדברים האלה, בשנות השמונים של המאה הקודמת עורר הספר תשומת לב אך לא פגע בנקודה רגישה דייה. העלילה נתפסה כלא קשורה למציאות העכשווית, לפולמוסים שאפיינו אותה ולמצבן האמיתי של נשים. לעומת זאת בסוף העשור השני של המאה העשרים ואחת, ועל רקע המפגש בין תנועת #MeToo לבין הימין השמרני בארצות הברית הספר והסדרה פוגעים בעצב חשוף. מערכת הבחירות של שנת 2016 והצלחתו של דונלד טראמפ הביאו לקדמת הבמה את תופעת ה־alt right, ימין רדיקלי המצוי על פני הספקטרום שבין גאו־נאציזם לאנשי "עליונות לבנה" עד לתנועות ממסדיות למחצה כ"מפלגת התה". כמעט בטבעיות תנועות אלו מתנגדות גם למה שהן מכנות "פמיניזם קיצוני". מפגש זה בין שני קצוות אידאולוגיים בזירת ההיאבקות הטעונה של המדיה החברתית, שבה קיימת בולטות ניכרת הן של אנשי alt right והן של נשות #MeToo, יצר מתח עצום שלא היה קיים בעבר, ונראה כי הפרשנויות השונות לספר ולסדרה מתייחסות אליו בכמה דרכים.

באחד מהראיונות הרבים שהעניקה אטווד לרגל צאת ספר ההמשך ל"סיפורה של שפחה", "The Testaments" ("ההעדות") ²⁷ היא מבחירה, באופן ההולם את רוח הדברים

24 McCarthy, לעיל ה"ש 20 (מקרת'י מתייחסת לחוסר הסובלנות של הימין הקיצוני, שאינו מופנה רק למרפאות הפלות והומוסקסואלים אלא גם אל ספריות ומורים בבית הספר היסודי). שם.

25 בניסוחה של אטווד: "When I was writing it, we were still in an age in which America was seen as a beacon of light, of liberal democracy, a model for the rest of the world [...] We're not there anymore, because the rest of the world has changed and so has America. That is why I think people are seeing *The Handmaid's Tale* as more possible than they did when it was first published". ראו "Shivaune Fields, *Author Margaret Atwood on Why 'The Handmaid's Tale' Resonates 2018*, FORBESWOMEN (July 31, 2018), <http://bit.ly/2Y6CAjt> זה מובאות כמה תובנות ופרשנויות של אטווד באשר לספריה. לגישתנו, אטווד אינה בבחינת "פרשנית מוסמכת" ליצירותיה, שמשיצאו מתחת ידה ניתנות לפרשנות חופשית וכמובן מגוונות של כל קוראת וקורא. עם זאת לאטווד מעמד ייחודי כצופה מעוניינת העוסקת זה עשרות שנים בהתבוננות עומק בתנופת הגלגל הפוליטי שהניעו היצירות פרי עטה, ובשל כך מצאנו עניין רב בתובנותיה.

27 MARGARET ATWOOD, *THE TESTAMENTS* (2019). המילה "Testament" באנגלית משמעותה מתן עדות, אך גם צוואה, וגם ברית (במובן "הברית החדשה / הברית הישנה"). כן ראו Lucy Feldman, *Let's Break Down the Most Mysterious Parts of the Testaments, with a Little Help from Margaret Atwood*, TIME – BOOKS (Sep. 10, 2019) <http://bit.ly/2BmTzA1>

בביקורת שכתבה מקארת"י סמוך לצאת "סיפורה של שפחה"²⁸, כי לפני עשרים שנה לא הייתה טורחת לחבר ספר המשך, אך אירועי השנים האחרונות אילצו אותה להירתם למשימה.²⁹ בריאיון אחר ציינה כי אנו נמצאות בתקופה בהיסטוריה שבה יש מדינות המתקרבות אל גלעד במקום להתרחק ממנה.³⁰ אם כן, ספר המשך, על פי המחברת שלו, מבקש לחזק את תוקף האזהרה מפני דיסטופיה מתרחשת ובאה שנשים הן קורבנותיה המיידיות.

ב. #MeToo

תנועת #MeToo מייצגת עוצמה. לראשונה עוד ועוד נשים השואבות אומץ מהסולידריות ההולכת ומתרחבת חושפות בפומבי אירועים של השפלה, פגיעה והטרדה על רקע מיני וזכות לשוב מידי וחשוב, חיובי ומחזק.³¹ עוצמה זו באה לידי ביטוי בדרכים החדשות שיצרה התנועה, בשילוב עם מאפייני המדיה החברתית, שבהן נשים שעד עתה נמנעו מלהגיש תלונות נגד הפוגעים בהן יכולות ליתן פומבי לפגיעה ולבוא חשבון עם הפוגעים. דרכים אלו הן כמעט בהכרח דרכים עוקפות-משפט. הדרכים ה"ישנות" – תלונה במשטרה, חקירה והעמדה למשפט – הציבו חסמים גבוהים לפני נשים, אך כפי שיתואר בפרק זה, הדרכים ה"חדשות", עוקפות-המשפט, עשויות לייצר מגוון של קשיים ואיומים הקשורים במידה רבה לאיון תפקידו של המשפט.

קיימים גורמים רבים העשויים לשפוך אור על השאלה הקשה מדוע נמנעו נשים במשך זמן כה רב מלחשוף את הפגיעות בהן. יריעת הדברים כאן קצרה מלפרט,³² אולם לצורך הדיון כאן נציין את אחד המרכזיים שבהם. עד פריצתה של #MeToo הייתה הדרך שהתווה

אטווד כי הספר, המורכב משלושה נרטיבים משתלבים של מספרות, מייצג שלושה אלמנטים – "So it's those three: the witness, the will and 'I'm telling you the truth'". הספר, שיצא לאור בספטמבר 2019, טרם תורגם לעברית. לאחר התלבטות הענקנו לו את השם העברי "ההעדות".

28 McCarthy, לעיל ה"ש 20.

29 PBS NewsHour, *Why Margaret Atwood Saw this as the Moment for "The Handmaid's Tale" Sequel*, YOUTUBE (Sep. 9, 2019) <http://bit.ly/2MLdKNx>

30 Feldman, לעיל ה"ש 27.

31 נציין כי יסוד זה של הכוח להפנות אצבע מאשימה כלפי מי שפגעו בנשים – הוא רק אחד ממאפייני תנועת #MeToo. קשה לסרטט פרופיל כללי שלא ירדד את עומק הרבדים של תנועה חשובה זו, המורכבת ממגוון עצום של קולות, סיפורים ורעיונות. הקושי מעמיק עוד יותר משום שמדובר בתנועה שצמיחתה עדיין בעיצומה, והיא עשויה להתפתח בכיוונים שונים, אולי אף סותרים. אולם נציין כי כבר בשלב זה מצטיירת התנועה כשואפת לא רק (ואולי לא בעיקר) לבוא חשבון עם יחידים שפגעו בנשים אלא גם להוביל לשינוי עומק של ערכים תרבותיים, ובין היתר להפיכת תרבות האונס לבלתי אפשרית ולהכרה בסבל של מי שנפגעו והסרת הבושה מהקורבנות.

32 נציין אולם כי הקישור עתיק היומין בין מיניות נשית לבושה אחראי במידה רבה להחלטתן של נשים רבות לשתוק לנוכח פגיעות מיניות מסוגים שונים. לפירוט, ראו שולמית אלמוג וקארין כרמית יפת "מיניות, מגדר ומשפט – חלק א: בין כלכלת מין לקלקלת מין" **משפטים** מה 385 (2015); שולמית אלמוג וקארין כרמית יפת "מיניות, מגדר ומשפט – חלק ב: לקראת המשגה חדשה של מיניות נשית במשפט הישראלי" **משפטים** מה 653 (2016).

המשפט דרך המלך להתמודדות עם הטרדות ופגיעות. אישה שנפגעה הייתה אמורה לפנות לסעדים שמספק המשפט. היה עליה להתלונן במשטרה, לפנות אל מעבידה – אם אירעה הפגיעה במקום העבודה – או אף להתעמת עם הפוגע בתביעה אזרחית. דרכים אלו דרשו התמודדות עם מערכות משפטיות נוקשות, שעל פי החוק עליהן להתייחס לתלונות על בסיס הפעלת הכללים המשפטיים של נטלי הוכחה, מתן אפשרות לתוקף לקבל את יומו בבית המשפט ולהתעמת עם המאשימה אותו. מצב דברים זה מקבל ביטוי אירוני ב"סיפורה של שפחה". הטרדה מינית, אלימות מינית ועדויות של נשים שהיו קורבנות להטרדה ולאלימות נוכחות בטקסט, אך מקבלות פיתול (טוויסט) מעורר חלחלה. כך, ג'ון נזכרת בריצות שהייתה נוהגת לערוך על מדרכות העיר, והיום הן כבר אינן מותרות לנשים. אולם גם אז, מעדכן קולה המספר, מעולם לא רצה בלילה אלא רק בשעות היום ובדרכים הומות אדם, משום ש"נשים לא היו מוגנות אז".³³ בעידן נעדר ההגנות נשים נהגו לפי כללים שלא נאמרו במפורש, אך היו ידועים לכל אישה, ועל פיהם אישה היא האחראית לכך שלא תוטד, והתנהגותה הנאותה היא המפתח להיותה בטוחה ומוגנת: "אל תפתחי את הדלת לזר [...] אל תעצרי על הכביש לעזור לנהג המעמיד פנים שהוא בצרה [...] אל תיכנסי למכבסה אוטומטית לבדך בלילה".³⁴ בעידן גלעד, כפי שכבר ברור בשלב זה של הספר, כל הנשים הפכו ל"מוגנות" לחלוטין, ובשם אותה "הגנה" כוזבת מתנהל הדיכוי. השיתוף הנשי, שהוא אחד מאדני היסוד של #MeToo, הופך לעוד אחד ממכשירי הדיכוי. במרכז שבו מתנהלת "הכשרתן" נכפית על נשים שעת "עדות", שבה עליהן לחלוק עם חברותיהן מעשי פגיעה ואלימות מינית מעברן, ובעקבות העדות לעבור מעין הליך של שיפוט ערכי שבסופו הן נמצאות אשמות בתקיפה שעברו. למעשה מדובר במעין #MeToo כפוי ומגויס לטובת האידאולוגיה הגלעדית: "בשעת עדות בטוח יותר לבדות דברים מאשר לומר שאין לך מה לגלות".³⁵ ג'אנין מספרת איך נאנסה באונס קבוצתי ונאלצה לעבור הפלה בגיל 14. וזהו המשכו של הווידוי:

אבל באשמת מי זה קרה? אומרת דודה הלנה וזוקפת אצבע שמנמנה.

באשמתה, באשמתה, אנחנו מדקלמות פה אחד.

מי פיתה אותם? דודה הלנה קורנת, היא מרוצה מאיתנו.

היא. היא. היא.

למה אלהים הרשה שיקרה דבר נורא כל כך?

ללמד אותה לקח. ללמד אותה לקח. ללמד אותה לקח.³⁶

33 אטווד סיפורה, לעיל ה"ש 11, בעמ' 35.

34 שם.

35 שם, בעמ' 86.

36 שם.

מקרי הטרדה מינית מהעבר הטרום-גלעדי מתגמדים כמוכּן ומקבלים ממד סאטירי לנוכח משטר הטרור הגלעדי, שבו נשים הופכות לשפחות מין והולדה ונאנסות אונס סדרתי, בעודן מוכרזות "מוגנות" מסכנות העבר.

ומהדיסטופיה הגלעדי נשוב לעת הזו, שגם בה ההליך המשמש מתלוננות על פגיעה מינית עדיין רצוף השפלות מכל סוג ומין, החל בהגשת התלונה במשטרה ועד למתן פסק הדין שלעיתים מפרט את ההיסטוריה המינית של המתלוננת ושופט את התנהגותה. לא ייפלא אפוא אם רבות הן הנשים הבוחרות שלא לצעוד בדרך זו אלא לבלוע את עלבונן ולהמשיך הלאה. מלבד זאת, גם אם נשים היו בוחרות לשלם את המחירים הגבוהים ולהפנות את תלונותיהן למחוזות המשפט, במקרים רבים מדובר בנסיבות שהמשפט לא המשיגן כמזכות בסעד. בכללים משפטיים של "זוטי דברים" היה כדי להוביל לכך שמה שהמתלוננת מפרשת כפגיעה חמורה – למשל סביבת עבודה עוינת ומשפילה המתייחסת ללא הרף למיניותה – יתפס כעניין שהמשפט אינו יכול להתערב בו. מבחינה זו יצרה #MeToo שינוי עצום. בעוקפה את הצורך להידרש להמשגות משפטיות ולסעדים משפטיים היא סללה דרך חדשה שלנשים קל וטבעי הרבה יותר לצעוד בה. כפי שנפרט בהמשך, לא לכל הנשים ולא בכל המקרים #MeToo רלוונטית או יעילה. ובכל זאת אפשרויות פעולה ותגובה שבעבר לא היו קיימות הפכו לזמינות, במיוחד על רקע מציאות הרשתות החברתיות. התגובה המהירה, במיוחד בתחומי תעשיית הבידור והתקשורת, מעצימה את כוחה של התנועה. לעיתים די במקבץ תלונות נגד גברים שנתפסו כרבי־כוח כדי להדיח אותם באחת מעמדה, מתפקיד ומהשפעה שנצברו במשך שנים רבות. סימון תנועת #MeToo כ"מהפכה" הוא בעל חשיבות בהקשר זה. סמנטית, מהפכה היא אירוע המתאפיין בהתעלמות מן המשפט שקדם לה. ו־#MeToo נישאת על גל סוחף, רוכבת על כוח ההמון. כך מתרחשת מהפכה; אין לה חפץ ולא צורך במשפט.

חנה ארנדט היא שעמדה על כך שכל שלטון טוטליטרי נשען על היעדר משפט עד כדי חתירה תחת חוקים שהוא עצמו חוקק (ארנדט מזכירה כדוגמה את החוקה הסובייטית מ-1936).³⁷ שלטון מעין זה הוא בהכרח תוצאה של מהפכה שערערה את היסודות הישנים שעליהם נשענה מדינת החוק והחליפה אותה במדינה הטוטליטרית. ברור כי גם המדינה הטוטליטרית נסמכת על כללים וחוקים, וארנדט מביאה את טענתו של המשטר הטוטליטרי כי הוא דווקא נסמך על ציות ל"חוקי־על", כ"חוק ההיסטוריה" או "חוק הטבע".³⁸ ואולם המידה שבה "חוקים אלו" (כגון ה־Führerprinzip הידוע לשמצה, העיקרון הנאצי שלפיו כל אדם צריך לפעול על פי רצונו המשווער של הפיהרר)³⁹ מהווים משפט היא שאלה תורת-משפטית כבדת משקל, שהדיון בה חורג ממטרתו של מאמר זה. בעקבות סמואל מוין (Moyn), שהגדיר בספרו *The Last Utopia*⁴⁰ את זכויות האדם "פרויקט האוטופי

37 חנה ארנדט יסודות הטוטליטריות 677 (עדיט זרטל מתרגמת, 2010).

38 שם.

39 בספרה **אייכמן בירושלים** טענה ארנדט כי העיקרון ניתן לביטוי במשפט המהדהד את "הציווי הקטגורי" של קאנט – "פעל בצורה כזאת, שהפיהרר, אילו היה יודע על פעולתך, היה תומך בה" (בניסוחו של האנס פרנק, מתוך (HANS FRANK, DIE TECHNIK DES STAATES 15–16 (1942) חנה ארנדט **אייכמן בירושלים: דו"ח על הבנליות של הרוע** 145 (אריה אוריאל מתרגם, 2000).

40 SAMUEL MOYN, THE LAST UTOPIA: HUMAN RIGHTS IN HISTORY (2010).

האולטימטיבי", נציע, ככיוון התבוננות כללי, כי ככל שמערך נורמטיבי מסוים מאיין את ההכרה בזכויות האדם, כן מתעצם אפיונו הדיסטופי, ומערכת הנורמות שעליהן הוא מתבסס יכולה להיתפס כ"נעדרת משפט".⁴¹ כדברי הנביא: "וַיִּקְוּ לְמִשְׁפָּט וְהִנֵּה מִשְׁפָּח".⁴² היעדרו של המשפט והידרדרותו למערכת של נורמות טוטליטריות שרירותיות הן בעינינו תופעה דיסטופית שקולה.⁴³

ג. כשהאדמה רועדת

כאמור, תנועת ה-#MeToo אינה עוסקת בהתפלמסות עם מקורות התוקף של החוקים הנוהגים ואינה נשענת על כוחה של המדינה לספק סעדים ולהגן על נפגעות. המוסדות הישנים – בתי משפט, משטרה ופרקליטות – ממשיכים לפעול כמקודם, והמסגרת הנורמטיבית עומדת בתוקפה. בבסיס תנועת ה-#MeToo קיים מעקף של כל אלה, ואף של המדינה עצמה. מה שמניע את התנועה אינו הכוח המדינתי הכופה, המצוי בבסיסו של המשפט, כי אם עיקרון בראשיתי עתיק בהרבה. השאיפה לצדק לנשים. מאחורי #MeToo רוחש החשש האוניברסלי, העל-זמני והבין-דורי של נשים כי הכלים החוקיים הנהוגים במדינת החוק, ה-Rechtsstaat הקנטיאנית שבבסיס הדמוקרטיה הליברלית⁴⁴ – התלונה במשטרה או אצל המעביד המובילה לבירור פומבי אגב שימוש בכלים משפטיים ידועים וקבועים מראש – רחוקים מלהיות מספקים בהקשר של יחסי הכוחות בין גברים ונשים, אשר אינם שווים לעולם. ואכן, בחלק ניכר מן המקרים שבהם הביאו ההאשמות הפומביות במדיה החברתית ובתקשורת לנפילתם של מי שנתפסו כחסינים מלידתן, קדמה להן שורה של תלונות במשטרה שלא הביאו לפתיחת הליכים פליליים נגד

41 אין להבין מאמירה זו כי "שיח זכויות האדם" הוא השיח הלגיטימי היחיד בחברה, והפריזמה היחידה שדרכה צריך לשפוט את מערכת הנורמות והכללים בחברה זו או אחרת. מדובר בכלל היוריסטי, שניתן לאתגר אותו בכל הקשר נתון, ואנו מוצאות אותו בעל ערך בהקשר הנוכחי.

42 ישעיהו ה' 7.

43 כך גם בעיני אטווד. בריאיון עימה שהתפרסם בעיתון "Evening Standard", עם צאתו לאור של "ההעדות", הביעה חשש מהיותה של תלונת ה-#MeToo "נשק בלתי מנוצח", שוודאי יהיו מי שינצלו אותו לרעה, ואמרה כי היא מקווה שכיום אנו "במקום סביר יותר". ראו Anne McElroy, Margaret Atwood Tells Anne McElroy about Resistance, Being a "Bad Feminist" and the Queen's Role in Brexit, THE EVENING STANDARD (Sep. 13, 2019) p. 25 ("There was a moment there, when [#MeToo] was like an invincible weapon to which there was no counter-weapon Whenever you have an invincible weapon to which there is no counter, some will take advantage of it, which they did," She says tartly, "That's the history of any moral social panic in which to be accused is (to be guilty. I think we are now in a more reasonable place").

44 "rechtstaat" הוא מושג מן המחשבה הפוליטית הקונטיננטלית המתאר מדינה שבה כוחותיו של השליט מוגבלים באמצעות חוקה המבוססת על מושגים של זכות (recht) וצדק. מושגים דומים מופיעים במחשבתו הפוליטית של עמנואל קאנט, הנחשב לאחד מאבות דגם זה של קהילה פוליטית. לכן, ראו אלן ווד עמנואל קאנט 201 (דבי אילון מתרגמת, 2006).

הנילון.⁴⁵ הפעולה נוסח #MeToo היא אפוא ניסיון לזמן "צדק" שאינו תלוי בגורמים משפטיים כמו נטלי הוכחה, חוקי התיישנות או כללים ראייתיים ופרוצדורליים. "הליך" ה-#MeToo הוא מידי. פרק הזמן מרגע העלאת ההאשמות ועד לתוצאה – התפטרות, פיטורים או אובדן מעמד ויוקרה שנרכשו בעמל של שנים – הוא לעיתים ימים ספורים. #MeToo מייצרת את הצורך להמתין עד לסיום פרק הזמן המתחייב מכפיפות לעקרונות החוקיות. כמו רשת האינטרנט, הבמה העיקרית לפעולת המהפכה החדשה, הליך #MeToo הוא בפועל חלל אוניברסלי ועל-זמני שאינו כפוף לעקרונות משפטיים.⁴⁶

המאבק הזה בין הטוב לרע מושחת על ייתור מסגרות החוק הפוזיטיבי ופעולה מעבר לו. אך במתן לגיטימציה לפעולה הממקמת עצמה כמבוססת על כישלון המסגרת החוקית ועל החובה לפעול לפי ציווי מוסרי קשיח, ייתכן שמתרחב הפתח – הקיים תמיד – לתגובות נגד המבוססת על אותו עיקרון עצמו ש-#MeToo מאמצת במשתמע. עיקרון זה הוא ההתנערות מכבלי שלטון חוק, ובהקשר שלנו – החתירה לשלטון טוטליטרי, גברי, נוסח רפובליקת גלעד, שלטון שהוא מעבר לחוק ופועל לפי קוד משל עצמו. החשש הכבד, המצמית הזה, לרוב אינו מבוטא בקול ואינו מוצף בגלוי אל פני השטח. יש סיבות טובות להדחיק אותו ואפילו להכחיש אותו. האמירה "נשים, אל תתלוננו, כי התגובה תחזיר אתכן לימי הביניים" היא פסולה מיסודה. היא יכולה כשלעצמה, ובצדק, להיתפס כחלק מן הבעיה הראשונית של פער ביחסי הכוחות המגדריים. זאת ועוד, חלק מהאידאולוגיה החדשה של ה-#MeToo היא לעודד תלונות, להפוך את תגובת ה"עד כאן" הנשית לטבעית ומתבקשת, להצהיר על האמון במתלוננת ובסיפורה, לא לשאול למה שתקה ומדוע חיכתה. העלאת ספק בדבר "כדאיות" התלונות, אם מבחינת האינטרס האישי של המתלוננת (שתיחקר, תושפל ואולי תסתכן בדחיית גרסתה) ואם מבחינת האינטרס הנשי הכללי (מסה קריטית של תלונות תעורר מכת נגד שתפגע בכל הנשים), נתפסת כשלעצמה כריאקציה שיש להתריע מפניה. אך את מה שלא ניתן לבטא בקול מבטאת האומנות, במקרה זה סוגת הפמיניזם הדיסטופי. האומנות מסוגלת לנוע בקלות רבה יותר בנוף המורכב וזרוע המוקשים שבו הדיון הציבורי חושש לנוע, ולהעלות שאלות וחששות שקשה להעלותם במסגרות אחרות.

45 כך, למשל, בשנת 2015, כשנתיים לפני "המפץ הגדול" שהביא לנפילתו של מפיק-העל הארווי ויינשטיין, בשל עשרות תלונות הנוגעות לעבריינות מינית סדרתית לאורך שנים רבות, התלוננה שחקנית בשם אמברה גוטיירו נגד ויינשטיין במשטרה. החקירה הסתיימה בהחלטה של התובע המחוזי לסגור את התיק מחמת חוסר ראיות. לטענת גוטיירו, האירוע הביא לפגיעה של ממש בקריירה שלה ו"שלה אותה לגלות".
 Roisin O'Connor, *Ambra Gutierrez: Model Says She Was "Forced Into Exile" After Trying to Take Down Harvey Weinstein*, INDEPENDENT (Dec. 17, 2017), <http://bit.ly/2Y5ysQH>.

46 במקרים אחרים נכנסת תנועת #MeToo לפעולה כאשר ההליך המשפטי מכזיב. לדוגמה, לאחר שכוכבי רוגבי מצפון אירלנד זוכו במשפט אונס קבוצתי במאסר 2018, שבמהלכו נחקרה המתלוננת במשך שמונה ימים, והחטיני ספוג הדם שלה הועבר לחבר המושבעים לבדיקה, החל גל של הפגנות ומחאת רשת. חודש לאחר מכן פיטר איגוד הרוגבי האירי את שני השחקנים שזוכו. שניהם עברו לעבוד במועדוני רוגבי אזוריים בצרפת. לסיקור הפרשה, ראו Susan McKay, *How the "Rugby Rape Trial" Divided Ireland*, GUARDIAN (Dec. 4, 2018), <http://bit.ly/2LG434Q>.

את השפעת תנועת #MeToo על היחסים בין המינים מדמה קתרין מקינון (MacKinnon) להרעדת הלוחות הטקטוניים המרכיבים את ההיררכייה המגדרית.⁴⁷ אך האם ייתכן שבתום הרעד ישובו הלוחות הטקטוניים למקומם הקודם? או שייווצרו רכסי הרים חדשים ואדירים, בלתי עבירים? מאחורי החזית הבוטחת של תנועת #MeToo רוחשת אי-הוודאות. האם באמת ניתן להסיג לאחור את האדנות הגברית עתיקת היומין באמצעות מסעות פרסום ואירועי מדיה, סוחפים ורבי תנופה ככל שיהיו? האם הגלגל התהפך ומעתה נצעד כולנו, גברים ונשים, לעבר עתיד שוויוני, חף מפגיעות מיניות בנשים ובגברים, או שמא לפנינו שורה של מכות-נגד שבאמצעותן תחתור הפטריארכייה המותקפת להשיב עטרה ליושנה? בהנחה שהדחף הגברי יוצר התנאה לשימור עליונות ופריבילגיות, מה יקרה לדחף הזה כאשר מאתגרים אותו ברצינות? סוגת הדיסטופיה הנשית חוקרת את השאלה הזו. התרחישים שהיא מציעה הם טורדי מנוחה. למשפט – או ליתר דיוק להיעדרו או להתנערותו מכל מחויבות להגנה על זכויות האדם – תפקיד מרכזי בקונפליקט המצטייר בין מי שחותרים לשמר כוח לבין מי שמבקשות להגן על כוחן שזה עתה נרכש.

ד. לאן פנינו?

אוטופיה היא סדר חברתי אידיאלי מקיף שאינו קיים במציאות.⁴⁸ מתוך כל אוטופיה משתמעת דיסטופיה, שהיא סדר חברתי גרוע-שבגרועים, הפוך מן הסדר האידיאלי.⁴⁹ סוגת הדיסטופיה הספרותית מקורה בתחום המדע הבדיוני, המאפשר לרקום סיפור עתידי בדיוני, לרוב קיצוני בתכניו, שאותו ניתן לבחון ביחס למציאות הקיימת.⁵⁰ העיסוק בדגמים נרטיביים של אוטופיה ודיסטופיה רווח, ומקומן של סופרות לא נפקד ממנו. לאורך הדורות עסקו סופרות בתיאורים אוטופיים של חברות שבהן הסדר החברתי מתאפיין בשוויון מגדרי או באי-דיכוי נשי.⁵¹ אולם נראה כי בעשורים האחרונים עוד ועוד סופרות בוחרות

Jessica Bennett, *The #MeToo Moment: What's Next?*, N.Y. TIMES (Jan. 5, 2018), 47 <https://nyti.ms/2ydjc4N>.

48 GREGORY CLAEYS & LYMAN T. SARGENT, *THE UTOPIA READER 1* (Gregory Claeys & Lyman T. Sargent eds., 2nd ed. 2017) ראו המילה "אוטופיה" מכוונת במקורה לתיאור של חברה או של מצב דברים השונים מאלה הקיימים, ולא דווקא הטובים מהם. המילה שיוחדה לאוטופיה חיובית היא eutopia (שם). תומס מור (Thomas More) היה הראשון להשתמש, בחיבורו **אוטופיה** – THOMAS MORE, *UTOPIA* (Paul Turner Trans., 2003). לשימוש במילה "אוטופיה" כמסמנת חברה אידיאלית, ראו J.A. CUDDON, *DICTIONARY OF LITERARY TERMS AND LITERARY THEORY* 1016 (3rd ed. 1991).

49 שאלת מקומו של המשפט בתוך החזון האוטופי היא מורכבת וחורגת מתחום יריעתנו. נציין אך כי קיימות גישות שונות לעניין זה, ראו Shulamit Almog & Amnon Reichman, *On Law and Utopia: Rules vs. Principles? – A Comment on Ramiro Aviles Reply*, 14 *UTOPIAN STUD.* 143 (2003).

50 Hdney Cavalcanti, *Utopias off Language in Contemporary Feminist Literary Dystopias*, 11 *UTOPIAN STUD.* 152 (2000).

51 MARGARET CAVENDISH, *THE DESCRIPTION OF A NEW WORLD CALLED* – להלן **דוגמאות** – BLAZING WORLD AND OTHER WRITINGS (Kate Lilley ed., 1992) (1666); שרלוט פרקינס גילמן **ארצן** (הדס וייס מתרגמת, 2002); לה גווין, לעיל ה"ש 1; JOANNA RUSS, *THE FEMALE MAN* (1975).

בנרטיביים דיסטופיים.⁵² דיסטופיה פמיניסטית ממוקדת במערכות יחסים מגדריות, המתאפיינות בשליטה אבסולוטית של גברים על נשים. השליטה עשויה להתבטא בהגבלת זכויות אדם, כמניעת גישה לפוליטיקה והגבלת פעולות בסיסיות כמו דיבור, קריאה וכתיבה.⁵³ המציאות הדיסטופית נתפסת כתוצר של היעדר התנגדות קודמת, שלו קמה, אולי הייתה הדיסטופיה נמנעת.⁵⁴ יסוד ההשוואה בין המציאות הדיסטופית לעבר שבו חל הוויתור על התנגדות מובלט בעלילת "סיפורה של שפחה" בעזרת קשת רחבה של זיכרונותיה של ג'ון,⁵⁵ הנזכרת בהידרדרות ההדרגתית במצבן של נשים אשר לא הובילה להתנגדות ממשית, עד להידרדרות הבלתי הפיכה:⁵⁶

היו מצעדי מחאה [...] אבל המצעדים היו קטנים מהצפוי. אני משערת שאנשים פחדו. וכשנודע שהמשטרה, או הצבא, או מי שזה לא היה, עומדים לפתוח באש ברגע שאחד המצעדים יצא לדרך, נפסקו המצעדים [...] אני לא השתתפתי בשום מצעד. לוק [בעלה של ג'ון] אמר שזה חסר טעם וכי עלי לחשוב עליהם, על משפחתי, עליו ועליה.

בניתוח שנערך בתחילת העשור הקודם מתארת סוזן ווטקינס יצירות פרי סוגה זו כמתעניינות באפיון הקדמה הטכנולוגית כמשרתת את הפטריארכייה וכמובילה לדיכוי נשי מועצם, ששיאו אפוקליפטי.⁵⁷ ווטקינס, המדגימה את דבריה באמצעות שורה של יצירות,⁵⁸ מאתרת

כן ניתן לציין את דמות הקומיקס פרי דמינו של ויליאם מרסטון (Marston) "אשת חיל" (Wonder Woman), שמקורה באי אבוד בים התיכון, המשמש מקלט לגזע האמונות ומתואר כקהילה שלווה ואוטופית בשלטון מטריארכלי.

52 לניתוח המתח בין ספרות אוטופית לבין סוגת הדיסטופיה הנשית, ראו – Ildney Cavalcanti, *The Writing of Utopia and the Feminist Critical Dystopia: SuzyMcKee Charnas's Holdfast Series*, in DARK HORIZONS: SCIENCE FICTION AND THE DYSTOPIAN IMAGINATION 47 (Raffaella Baccolini & Tom Moylan eds., 2003).

53 Cavalcanti, לעיל ה"ש 50, בעמ' 152.

54 Jamie Dopp, *Subject-Position as Victim-Position in The Handmaid's Tale*, 19 STUD. CANADIAN LITERATURE 43 (1994).

55 Lois Feuer, *The Calculus of Love and Nightmare: The Handmaid's Tale and the Dystopian Tradition*, 38 CRITIQUE: STUD. CONTEMP. FICTION 83 (1997).

56 אטוד **סיפורה**, לעיל ה"ש 11, בעמ' 205.

57 Susan Watkins, *Future Shock: Rewriting the Apocalypse in Contemporary Women's Fiction*, 23 LITERATURE INTERPRETATION THEORY 119, 120 (2012): "Contemporary women's apocalyptic writing is interested in a number of key ideas. First is a suspicion of techno-science for its destructive complicity with patriarchal and colonial enterprises and an alternative interest in debating the relationship between nature, gender, and matter in new ways. Second is a concern to transform identity and sexuality through extending the boundaries of scientific wisdom and being open to the redefinition of the 'human,' particularly via cyborg technology. The third feature of contemporary women's apocalyptic writing [...] is the replacement of colonial and patriarchal narratives of paternity and conquest with metaphors of mother-daughter relationships"

58 בספרים הנסקרים: מרגרט אטוד **בו וניאלה** (עמנואל לטם מתרגם, 2006); מרגרט אטוד **שנת המבול** (יעל אכמון מתרגמת, 2012) (2009) (לטריילוגיה זו יש המשך – מרגרט אטוד **אדם האחרון** (יעל אכמון

נכונה את האופן שבו משקפת סוגת הפמיניזם הדיסטופי, בראשית המאה, את הקשר שהצטייר בין טכנולוגיה בעלת פוטנציאל הרסני לבין העמקת הדיכוי הנשי בסוף המאה הקודמת ובעשור הראשון של המאה הזו. בעשור השני של המאה, ובמידה רבה בעקבות האפקט המשולב של תשומת הלב המחודשת ש"סיפורה של שפחה" זכה בה ושל תנועת #MeToo, מתחילה להתבלט תמה נוספת בכתיבה דיסטופית נשית שניתן לאתר בה דגשים חדשים-ישנים. אלכסנדרה אלטר מתארת כך את הקשר בין גל הספרות הדיסטופית לבין #MeToo ואת האופן שבו הוא לוכד את רוח הזמן המתוחה:

Most of these new dystopian stories take place in the future, but channel the anger and anxieties of the present, when women and men alike are grappling with shifting gender roles and the messy, continuing aftermath of the MeToo movement. They are landing at a charged and polarizing moment, when a record number of women are getting involved in politics and running for office, and more women are speaking out against sexual assault and harassment.⁵⁹

אכן, התמה המרכזית של ספרות הדיסטופיה הנשית העכשווית אינה מתמקדת בניצול הרעה של טכנולוגיה אלא בחשש מהתעצמות תופעות עכשוויות כשנאת נשים, סקסיזם מוסדי, תרבות אונס וצמצום זכויות נשים לשליטה על הפריזם וההולדה.⁶⁰ רבות מהיצירות מעלות תרחיש של מכת-נגד פטריארכלית. על פי תרחיש זה, גברים יצרו את דרכי המלחמה והאלימות, ובהן יצעדו כל אימת שהאינטרסים שלהם יועמדו בסכנה. על פי התרחיש הזה, התבוננות במצב הדברים העכשווי מעלה חשש כבד כי מתקפת מדיה לא תשים קץ לעליונות הגברית. דתות, מפלגות, קבוצות וחברות מקדישות מאמצים לשלילת זכויות של נשים או לצמצומן ואיוןן של זכויות שכבר השיגו. רשתות אפלות מאפשרות סחר בנשים וזנות שממשיכים להתקיים בתוך כדי מעבר מתמיד מטריטוריה אחת לאחרת. אם כן, הכיצד ניתן להניח שהיריבות המגדרית תוכרע ללא קרב? קרב כזה, או כניעה נשית ללא קרב, הם נושא מרכזי הניתן לאיתור בתוך גל הדיסטופיה הנשית. דומה שגל זה, המתמקד כמתואר בחרדה נשית מהעתיד לבוא, רחוק משיאו. עם זאת כבר עתה עולה כי ברבות מהיצירות המשויות אל סוגת הדיסטופיה הפמיניסטית תוצאותיו של הקרב, בין שהוא מסתיים בניצחון נשי או גברי, הוא הידרדרות המשפט ממערכת כללים ברורה למערכת של סנקציות אקראיות. נתאר כמה דוגמאות:

הדוגמה הראשונה היא כמובן "סיפורה של שפחה". הרפובליקה של גלעד התנערה באלימות וברצחנות מהסדר המשפטי הקודם והנהיגה סדר חברתי הנאכף באמצעות פחד

מתרגמת, (2015) (2013); DORIS LESSING, ; (2013) (2015) JEANNETTE WINTERSON, THE STONE GODS (2007); MARA AND DANN (1999); DORIS LESSING, THE STORY OF GENERAL DANN AND MARA'S DAUGHTER, GRIOT AND THE SNOW DOG MAGGIE GEE, THE ICE PEOPLE (2008); MAGGIE GEE, THE FLOOD (2005); LIZ JENSEN, THE RAPTURE (2009).

Alter, לעיל ה"ש 3.

שם. 60

מוות. המשטר משתמש במנגנון משטרה חשאית המוכר היטב ממשטרי הזוועה של המאה העשרים ומדיסטופיות נוסח "1984" – "עיניים" כול-רואות. ספר שבדומה ל"סיפורה של שפחה" מסרטט תרחיש של שלילת אוטונומיית פריון ורבייה מנשים הוא "שעונים אדומים" של לני זומס (Zumas).⁶¹ הספר מתאר עולם שבו הפלה מוגדרת "רצח". הפריה מלאכותית הופכת ללא חוקית באמצעות חקיקה חדשה שכותרתה Every Child Needs Two, המונעת מנשים יחידות ללדת. בספר, שעלילתו מתרחשת בעיר סיילם שבמסצ'וסטס,⁶² מצליחה זומס ללכוד את החשש הנשי ההולך ומתעצם כי יכולתן העכשווית של נשים לשלוט על מהלך חייהן ולהחליט אם מתי וכיצד להפוך לאימהות תינטל מהן בכוח, באצטלה מוסרנית כזו או אחרת, וכי המשפט הקיים לא יוכל להגן מפני התרחשות כזו.

וריאציה נוספת מציג הספר Vox (2018) מאת כריסטינה דאלצ'ר (Dalcher).⁶³ עלילת הספר מתרחשת בתקופה שבמהלכה על ארצות הברית משתלטת תנועת "טוהר" הכופה על נשים – ואפילו על ילדות קטנות – לשאת על ידן מונה של מספר המילים שהן אומרות ביום. נשים העוברות מכסה זו נענשות בהלם חשמלי שמייצר המונה. דיבור עודף מביא למכת חשמל המובילה למוות. כל ניסיון לעקוף את האיסור נחסם, ונשים מנועות מלתקשר באמצעות כתיבה. גיבורת הספר הייתה בלשנית קוגניטיבית בארצות הברית שלפני מהפכת הטוהר, אשר עמדה על סף מציאת תרופה לאילמות שנגרמת מפגיעה מוחית. הסמליות ברורה. בניגוד לספרה של אטווד, הגיבורה בספרה של דלצ'ר זוכה לגאולה, והסיוט הפורטיני שאליו נקלעה הופך לסיפור של מרי נשי ושחרור, כאשר הסדר הישן, שבו נשים אינן מושתקות בבוטות (לפחות לא באמצעות מונה המורכב על ידן) שב ושורר.

תרגיל חשיבתי שבמרכזו תסריט הפוך נמצא בלב ספרה של נעמי אלדרמן (Alderman) Power The.⁶⁴ הספר, שזכה להצלחה רבה מייד עם צאתו, מעובד בימים אלה לסדרת טלוויזיה.⁶⁵ הספר מציג עולם שבו משוואת הכוח מתהפכת, ונשים הופכות למין החזק.

61 JOYCE C. OATS, HAZARDS OF TIME – דוגמאות נוספות – LENI ZUMAS, RED CLOCKS (2018) TRAVEL (2018); BINA SHAH, BEFORE SHE SLEEPS (2018); MAGGIE S. KING, AN EXCESS MALE (2017); LOUISE ERDRICH, FUTURE HOME OF THE LIVING GOD (2017); MARGARET PIERCEY, WOMAN ON THE EDGE OF TIME (1976)

62 כידוע, הייתה העיירה סיילם (Salem) שבמסצ'וסטס זירתם של "משפטי המכשפות" בשנת 1692, שבהם נדונו בעיקר נשים למוות באשמת היותן "מכשפות".

63 CHRISTINA DALCHER, VOX (2018)

64 NAOMI ALDERMAN, THE POWER (2016)

65 הספר זכה בפרס בייליס לספרות נשית (Baileys Women's Prize for Fiction) בשנת 2017 (Naomi Alderman, *The Power*, WOMEN'S PRIZE FOR FICTION, <http://bit.ly/2Y2DDKp>). הספר הצית שיח ער וזכה לביקורות משבחות, אך לצידן היו גם דברי ביקורת חריפים. וראו Amal El-Mohtar, A Novelist Asks, *What if Women's Bodies Became Deadly Weapons?*, N.Y. TIMES (Oct. 25, 2017), <https://nyti.ms/2SEr34K>. נציין כי גם סופרים בוחרים לעיתים בתמה דומה. יצירה שכיוונה הוא שליטה נשית היא ספרו של הסופר האמריקאי לורנס סנדרס (Sanders), ראו LAWRENCE SANDERS, *The Passion of Molly T.* (1984). הספר הוא דיסטופיה פמיניסטית המספר את סיפורה של מחתרת טרוריסטית פמיניסטית מיליטנטית המפעילה אלימות נגד תופעות של תרבות האונס, הכאת נשים ופורנוגרפיה, ובסופו של הספר משתלטת על הממשל בארצות הברית. בדומה לספרה של אטווד, נכתבה הדיסטופיה הפמיניסטית של סנדרס באמצע שנות השמונים של המאה העשרים, כפי הנראה בעיצומו של גל פוליטי שמרני. דוגמה עכשווית היא ספרם של סטיבן קינג ואו קינג *יפיפות נמות* (2018), המתאר

היעדר משפט או תפיסת המשפט כמוטה לטובת נשים היא מרכיב נוסף המעצים את האיכות הסיוטית – מנקודת המבט הגברית – של שלטון הנשים. בפתח הספר נערה מחשמלת למוות גבר שמטריד אותה באמצעות זרם חשמלי הנובע מאצבעה. סמוך לכך מגלות כל הנשים בעולם כי יש להן יכולת להכאיב, לפצוע וגם להרוג באמצעות הזרמים החשמליים שהן יכולות להפיק מכפות ידיהן. העולם משתנה באחת. סרטונים של נערות שמתעללות בגברים ובנערים מופצים ברשת. במדינות שבהן סבלו הנשים מנחיתות קשה ומתמשכת כמו הודו וערב הסעודית מבעירות נשים את הרחובות. המשפט מגויס כדי להגן על הגברים. תלמידי בתי ספר בכל העולם מופרדים מתלמידות כדי לשמור על ביטחונם. הנשים הופכות להיות מקבלות ההחלטות והמחזיקות בעמדות הכוח. נשים עברייניות מתעללות בגברים ומפעילות נגדם אלימות מינית. הספר מוצג כמחקר שכתב גבר הנמצא במרחק של חמשת אלפים שנים בעתיד והחוקר את השאלה "כיצד התפתחה השליטה הטבעית של הנשים בגברים?"⁶⁶

הספר האחרון שנזכיר הוא ספר ההמשך לסיפורה של שפחה, "ההעדות" (The Testaments)⁶⁷. שלושים וחמש שנה לאחר שכתבה את הספר הראשון פרסמה אטווד ספר נוסף המגולל את סיפור נפילתה של גלעד דרך עיניהן של שלוש נשים שהוזכרו בספר הראשון – שתי בנותיה של ג'ון והדודה לידיה. ללידיה, שבספר הראשון תוארה כדמות סדיסטית, מוענקת מורכבות רבה יותר, והיא מסייעת לשתי האחיות להימלט ולהתאחד עם הוריהן כשהן מברחות מידע המוביל בסופו של דבר לנפילת גלעד. אחת הסוגיות הטעונות העומדת בלב הספר הזה היא בחינת אופן התנהלותן של נשים הנכפפות למשטר דכאני והדרכים שבהן נכפה עליהן שיתוף פעולה עם המדכאים.

פירות הדמיון של היוצרות בסוגת הדיסטופיה הפמיניסטית מעוררים אימה. רובם מתארים מצבים הניתנים לתיוג כזוועה מוסרית, בין שמדובר בתרחיש הרווח יותר, שבו גברים משעבדים את הנשים, ובין שמדובר בתרחיש הבדיוני הנדיר יותר, שבו נשים משעבדות את הגברים. אולם מכאן עולה ומצטיירת דווקא האכזבה המגולמת בתרחיש אחר, שעל פיו בסופו של דבר מתרחש איזון המביא לשיווי משקל מסוים לאחר תקופה של יציאה קיצונית מאיזון. אותו איזון כביכול מותיר את משוואת הכוח בין גברים לנשים דומה למה שהיא היום. בתרחיש זה נדון עתה.

ה. תמיד הווה?

לצורך דיון בתרחיש המאזן נשוב לדוגמת "סיפורה של שפחה" ונעיין בעמודים החותמים את הספר, שכותרתם היא "הערות היסטוריות על 'סיפורה של שפחה'".⁶⁸ המסגור

עולם שפורצת בו מגפה המרדימה נשים ומעבירה אותן לעולם של נשים בלבד ששוררים בו הרמוניה ושיתוף פעולה, ואם מעירים אותן – תגובתן רצחנית.

66 השימוש במסגור פסידו-דוקומנטרי בסוגת המדע-הבדיוני הוא נפוץ, ומטרתו, לרוב, להקל על הקוראת להשעות את אי-האמון שלה לנוכח ההתרחשות הקיצונית המתוארת בתוך המסגרת. ראו Dominic M. Grace, *The Handmaid's Tale: Historical Notes and Documentary Subversion*, 25 SCIENCE FICTION STUD. 481 (1998).

67 Atwood, *The Testaments*, לעיל ה"ש 27.

68 אטווד **סיפורה**, לעיל ה"ש 11, בעמ' 337–351.

הפסידודוקומנטרי (חומרים מתקופה מוקדמת הנחשפים במקרה או באמצעות מחקר ונדונים בתקופה מאוחרת יותר) נפוץ בסוגת הספרות האוטופית/דיסטופית,⁶⁹ וגם אטווד בחרת להשתמש בו.

"סיפורה של שפחה" מסתיים בתמליל חלקי של פרוטוקול הסימפוזיון השנים-עשר ללימודים גלעדיים, המתכנס בוועידת האגודה ההיסטורית הבינ-לאומית באוניברסיטת דיני בנוואוויט, בשנת 2195. עובדה אחת העולה בבירור מה"פרוטוקולים" היא כי רפובליקת גלעד כבר אינה קיימת. לאחר עשרות שנים של טיהורים, הרג ומלחמות אזרחים הפכה גלעד לנחלת העבר, לנושא למחקר היסטורי. נשים חזרו למעמדן הקודם. פרופ' פן בורו מ"רפובליקת טקסס" משתתפת בכינוס, ופרופ' מריאן חרמש ירח מ"המחלקה לאנתרופולוגיה של הגזע הלבן" באוניברסיטת דיני עומדת בראשו. פרופ' גיימס דארסי פישוטו מאוניברסיטת קיימברידג' מרצה על "כמה מהבעיות הקשורות בכתב היד כביכול [...] שכותרתו 'סיפורה של שפחה'". האקדמיה ממשיכה להתנהל כדרכה מתמול שלשום, והטקסט אף משגר כמה חיצים סאטיריים מחודדים לעבר הצלחתה לשמר את מנהגיה הנהנתניים במאה השלישית של האלף, גם לאחר שורה של מלחמות ואסונות שפקדו את העולם וציירו מחדש את מפתו. ניתן לכאורה לנשום לרווחה. בסימפוזיון המתואר בספר משתתפות השתתפות ערה מאוד ילידות מצפון אמריקה (Native North Americans), המייצגות עם שהיה קורבן להשמדת עם בתקופת התפשטותה של ארצות הברית למערב, וכיום שרידיו נמצאים במדרג החברתי-כלכלי התחתון של החברה בארצות הברית. הייתכן כי לנוכח תיאורן של נשים אלו כנושאות סמכות מקצועית בזירה תרבותית דומיננטית אפשר להבין ש"סיפורה של שפחה" מסתיים באוטופיה לעומת מצב הדברים היום?

אטווד בחרת לנתן את הראייה האופטימית הזו. כבר בפתח הרצאתו, משלב הפרופ' פישוטו אמירות סקסיסטיות, שהיום היו הופכות אותו למטרה מיידית לחיצי #MeToo. האמירות זוכות לתשואות, לגניחות צחוק ולהתלהבות כללית. גרייס כותב בעניין זה:⁷⁰

Commentaries have suggested that the world of 2195 is far from an utopian alternative to the dystopia of Gilead; indeed, commentators consistently note the sexism of Pieixoto and suggest that the conditions that led to the founding of Gilead in the first place still exist in the world of 2195.

העניין הטורד את המנוחה אפילו יותר מהסקסזם הבוטה של פרופ' פישוטו הוא הניתוח הלשוני, הכמעט אטום, של כתב היד ששמה אטווד בפיו. בין היתר פישוטו מעלה ספקות רבים בדבר אמנות סיפורה של שלפרד (ג'ון), מקונן על שלא חוננה בחושי עיתונאית או

69 ראו לעיל ה"ש 66. כבר תומס מור השתמש במסגור מסוג זה בספר שכונן את הסוגה – אוטופיה. הנרטיב ממוסגר כסיפור מסע, הנמסר מפיו של הנוסע רפאל היתלודאוס לבן דמותו של המחבר. שמו של הנוסע-המספר, גיבור הספר, נושא כמה רבדים של משמעות. שמו הפרטי, רפאל, כשם המלאך, מרמז על רוחניות עליזנה, ואילו שמו השני, היתלודאוס, נגזר מיוונית ומורכב מ"היתלוס" (מהתלות, דברי הבאי) ו"דאוס" (מומחה), כלומר אדם הבקי במהתלות. תומאס מורוס אוטופיה (אפרים שמואלי מתרגם, 1946). ראו הערתו של המתרגם שמואלי, שם, בעמ' 301.

70 Grace, לעיל ה"ש 66, בעמ' 481.

מרגלת בשל הסתפקותה בתיאור מצוקתה שלה, ומביע צער רב על שלא טרחה לספק להיסטוריוני העתיד עמודי תדפיס ממחשבו הפרטי של וטרפורד.⁷¹ "ההעדויות", ספר ההמשך ל"סיפורה של שפחה", מסתיים באותו אופן. אטווד מחזירה אותנו אל הסימפוזיון השנתי ללימודים גלעדיים, במושבו הבא, שנתיים לאחר המושב הקודם, בשנת 2197.⁷² המושב מתכנס במיין בעיר פאסאמאקודי (Passamaquoddy), שהייתה בתקופת גלעד נקודת מוצא למסעות הימלטות. בהמשך הדיון מתברר כי העיר "פאסאמאקודי" היא העיר באנגור שבמיין, ששבה כנראה לשמה הילידי. מיודענו פרופ' גיימס דארסי פישוטו מאוניברסיטת קיימברידג' סיפר השנה על תגלית חדשה ומסעירה – עדויות שגילתה במקרה תלמידת מחקר חרוצה, השופכות אור חדש על חייהן של ילדות ונערות בגלעד.

פרופ' פישוטו מתנצל בקלילות הומוריסטית על מה שהוא מכנה "בדיחותיי הקטנות בכינוס הקודם" ומברך בחמיצות־מה את הקולגה שלו פרופ' מריאן חרמשי־ירח, שמאז הכינוס הקודם מונתה לנשיאת האגודה. זהו הישג שגלעד לא הייתה מאפשרת, כפי שהוא מוצא לנכון לציין, באופן המעלה חשד כי הישג זה אינו מובן מאליו גם בעולם שלאחרי גלעד, שבו נבנו מחדש ובקפידה תקרות הזכוכית השונות. לא נראה שמהו מהותי השתנה בתפיסת העולם של הפרופסור, או בעולם שמסביב. גם הפעם הוא מעלה ספקות רבים בדבר אותנטיות סיפוריהן של הנשים מגלעד ומתלונן על שלא טרחו לתארך בקפידה את הדברים. ההערות ההיסטוריות החותמות את "סיפורה של שפחה" ואת "ההעדויות" מלמדות כי גלעד הדיסטופית הייתה אפיוודה שחלפה מן העולם, אך סיגור הסיפור אינו מרמז על עתיד אוטופי. החזון של אטווד נותר אפל. לדיסטופיה שבמרכזה דיכוי נשי, אומרת למעשה אטווד, יש דרגות שונות ומצבי קיום משתנים. היא משנה צורה, לעיתים פורצת אל קדמת הבמה, רכובה על גלי שנאה וזעם, לעיתים שוככת, מתחפשת למציאות מאוונת או מסתירה עצמה בעזרת רטוריקה מרככת או בכללים משפטיים "בעלי תחולה אוניברסלית", אך זו, כך או אחרת קיימת לעד. על רקע זה התובנה הטריטוריאלי למודי שמציע לנו פישוטו, ועל פיה "We must continue to remind ourselves of the wrong turnings taken in the past, so we do not repeat them"⁷³ נקראת כאירוניה צרופה, המבטאת ספק עמוק בדבר כוחה של המודעות לבחירות הרעות שנעשו בעבר, מפני חזרה עליהן בעתיד.

החזרה לכשלי עבר היא, למרבה האימה, התרחיש הריאלי. בחלק ניכר מהמהפכות, לאחר תקופה של זוועה וטרור, הגיעו הדברים לנקודת איזון ושבו למסלול שבו נעו לפני כן. למשל, המהפכה הצרפתית התנוונה לשלטונם של בני בורבון לאחר מלחמות נפוליאון. זה היה לכאורה המשך של ה־Ancien Régime, אך גם מבחינה תאורטית נשען על סוג של

71 אטווד סיפורה, לעיל ה"ש 11, בעמ' 349. כותב קן נוריס בעניין זה: "The desire of future scholars to dress up in period costumes and 'play' at the roles of Gileadean society, the sexism of Professor Pieixoto, and his failure to learn anything of the human equation in Offred's story, all suggest that the informing principles of Gilead have not entirely disappeared" (Ken Norris, *The University of Denay, Nunavit: The 'Historical Notes' in Margaret Atwood's The Handmaid's Tale*, 20 AM. REV. CANADIAN STUD. 357, 363 (1990) שם, בעמ' 481).

72 ATWOOD, THE TESTAMENTS, לעיל ה"ש 27, בעמ' 407–415.

73 שם, בעמ' 408.

הסכמה עממית (שהיה חסר למשטר הישן), ודאי בגלגולו כ"מונרכייה של יולי". אנו נמצאות כיום כמאה שנים לאחר המהפכה הרוסית, הרף עין מבחינה היסטורית (זכרו ש"ווקס" למשל מתחיל מנקודת ראות הנמצאת חמשת אלפים שנה בעתיד, או ש"סיפורה של שפחה" מסתיים בהרצאה על תולדות גלעד הניתנת מאה וחמישים שנה לאחר האירועים), והינה הדברים שבו לאיזון, והשלטון ברוסיה היום הוא סוג של שלטון אוטוריטרי אימפריאלי בכל דבר, לבד מהתואר. האין זו הזוועה האמיתית? האם לאחר ה"מהפכה", וירטואלית או אפילו אמיתית, ישובו הדברים למקום שבו הן היו, ו־#MeToo תישאר רק הערת שוליים בהיסטוריה פטריארכלית של שליטה גברית? האם אין מוצא אמיתי מאותו קץ אחד שהוא תמיד הווה, בלשונו השירית של ט"ס. אליוט?⁷⁴ אטווד עצמה רומזת על מעגליותו של הזמן ועל החזרה על אותם דפוסים הרסניים, כשהיא משלבת באפילוג ל"העדות" אזכורים לשני אירועים היסטוריים אמיתיים שבהם נאלצו אנשים להימלט מארצות הברית לקנדה על מנת לקבל את חירותם – תקופת העבדות ותקופת ה"יובש" – שלאחריהן באה תקופת גלעד הדמיונית, מתוך רמיזה ברורה כי תגיע גם הפעם הרביעית.

המשתף לכל התרחישים הדיסטופיים הוא שלב של היעדר משפט. הם מעמידים את הקוראת לפני מראה, מעוותת לרוב, המשקפת גם את המאויים החבויים (לשעבר או להשתחרר מכבלי השעבוד) וגם את החרדות הקשות ביותר (להיות משועבדת או לשעבד אחרים) אך גם מציגים סגמנטים של המציאות כהווייתה, כמקובעת ובלתי ניתנת לשינוי אמיתי.

1. ויקו למשפט והנה משפח

מהם הפגמים במציאות שבה הידרדר המשפט לשורת כללים שרירותיים, שהיא האיום האמיתי שסביבו נרקמים התרחישים הדיסטופיים? נבחן זאת בהקשר של #MeToo, תנועה הפועלת מחוץ לגדרי המשפט, בין היתר מתוך תפיסה הגורסת כי בכוחה להשיג תוצאות ראויות שהמשפט לא היה מסוגל להשיג.⁷⁵ נבהיר כי הערך שאנו רואות בשינוי משפטי הוא בשל נביעתו משיח עומק ומאיזון כוחות במשטר דמוקרטי. הוא תוצר של חקיקה, שהיא כשלעצמה תהליך דיאלקטי, שיש בו שיח בין גורמים שונים, סינתזה בין תזה ואנטי-תזה, בלמים ואיזונים. בהיעדרם של כל אלו גם המהפכה בעלת הכוונות הטובות ביותר, ו־#MeToo היא אכן כזו, עשויה להיתקל במעקשים שיהפכו את הישגיה לארעיים.

היעדר משפט מוביל לתוצאות גחמניות. כללים משפטיים ונורמות ברורות מובילים לוודאות. אל מול אלה שהקריירה שלהם נעצרה, ולעיתים אף מצאו עצמם מאחורי סורגים כגון הארווי ויינשטיין וביל קוסבי, יש מי שהצליחו להדוף את ההאשמות בקלות יחסית,

74 "מה שכלל היה להיות ומה ששהיה/מצביעים אל קץ אָחָד, שֶהוּא תְּמִיד הוּוה" (ראו תומס סטרנס אליוט "ארבעה קוורטטים – ברנט נורטון" שירה מודרנית – מבחר תרגומים בנימין הרשב (בנימין הרשב מתרגם, 1990).

75 ראו בהקשר זה Catharine A. Mackinnon, *#MeToo Has Done What the Law Could Not*, N.Y. TIMES (Feb. 4, 2018), <https://nyti.ms/2SBRGHG>.

המשיכו בחייהם, ולבד מסערת מדיה חולפת לא ניזוקו.⁷⁶ היעדר כללים מביא בדרך כלל גם להיותה של התוצאה בעולם הממשי לא ברורה. יש מי שנשפטו ונכלאו. אחרים "פרשו מתפקידם" או "לקחו הפסקה". יש בהם מי שלא שבו כלל (לפחות לעת עתה), ואחרים שמצאו דרכם בחזרה אל הבמה הציבורית לאחר תקופה קצרה יחסית.⁷⁷ אומנם מדובר במגוון של התנהגויות הנכנסות תחת הכותרת הרחבה של "תקיפה מינית", מילולית או פיזית, ברמות חומרה שונות מאוד, וודאי שאין לכוון מעשיהם של גברים יחד ללא הבחנה, אך חלק מן הגחמנות הוא היעדר הלימה בין חומרת המעשה לחומרת "העונש" וכריכתם של מעשים מדרגות חומרה שונות תחת כותרת אחת.

היעדר הכללים משתקף גם באפיון הנשים שסיפורי הפגיעות השונות בהן מגיעים אל הכותרות. בהיעדרה של "עבירה" ברורה ו"עונש" ברור מתרכזת המדיה המסקרת את ה־#MeToo ואת שיח שנקשר אליו בנוצץ, בסנסציוני ובמה שיכול להפוך ל"ויראלי" ולקדם "טראפיק" דיגיטלי. ככל שהאישה שעל הפרק ידועה יותר, כן סיפור ה־#MeToo שלה יובלט יותר ויזכה לנראות ולנפח תשומת לב רחבים יותר. ההתמקדות בנשים מפורסמות שהפגיעה בהן היא מינית, ובשל כך סנסציונית (מבלי להמעיט בחומרתה), מסיטה את הדיון מציבור גדול של נשים אלמוניות, נטולות נוכחות דיגיטלית, הסובלות מדיכוי ומהתעללות יום-יומית, בממדים גדולים, מיניים, אך גם תרבותיים, כלכליים ופיזיים. ברוח זו, ובצל מקרי רצח תכופים של נשים בידי בני זוגן, כותבת נעמי שניידרמן, מנכ"לית עמותת אישה לאישה, המפעילה מקלט לנשים נפגעות אלימות כי לנוכח עוצמת תנועת #MeToo מתבקשת השאלה מדוע נעדרות ממנה נשים נפגעות אלימות במשפחה. התשובה שהיא מציעה – נפגעות כאלה הן נשים חלשות מאוד, שספק אם הן מזהות את עצמן כחלק מתנועה שהחלה את דרכה בהוליווד. שאלה נוקבת עולה מהדברים, כפי שמנסחת נעמי שניידרמן: "עם כל

76 כך, למשל, הקומיקסאי האמריקאי הידוע סטן לי (Lee) שהצליח להדוף האשמות על תקיפות מיניות בעובדות סיעוד זרות, ונותר עד ליום פטירתו דמות נערצת ואהובה, ופטירתו כמה חודשים לאחר העלאת האשמות לוותה באבל פומבי ובהספדים מדמויות ציבוריות חשובות. ראו Becky Fuller, *Stan Lee Faces More Sexual Misconduct Allegations*, SCREENRANT (Apr. 24, 2018), <http://bit.ly/2LHOc5U>; וכך, האשמות קשות נגד הקומיקאי עזיז אנסרי (Ansary) נהדפו כליל, ואף הועלתה הטענה כי עצם העלאת הטענות פוגעת בתנועת #MeToo, וראו הגר שיוף "בגנות הנורמליות" **העין השביעית** (12.2.2018) www.the7eye.org.il/279564. כך גם הישראלים חיים יבין ודן מרגלית, שנגד שניהם הועלו האשמות להטרדות מיניות שלא הביאו לפגיעה חמורה בתדמיתם הציבורית (מרגלית אומנם פרש מן הכתיבה בעיתון "הארץ", אך ממשיך לפרסם במקומות שונים ובסוגי מדיה שונים ברציפות; מרגלית ויבין ממשיכים להיות מרואינים מבוקשים, ודעתם נשמעת). שגיא בן נון "עובדת רשות השידור: 'חיים יבין חפן את שדיי בידיו בניגוד לרצוני'" **וואלה – תרבות** (25.12.2016) e.walla.co.il/item/3025563; רויטל חובל "חמש עיתונאיות מעידות: דן מרגלית הטריד אותנו מינית" **הארץ – חדשות** (17.10.2018) <http://bit.ly/32SIa7B>.

77 בבולטים שבהם הקומיקאי לואי סי. קיי, ששב להופיע לאחר פחות משנה מהעלאת האשמות כנגדו, והשחקן זוכה האוסקר קייסי אפלק, אך יש דמויות רבות נוספות. וראו Maria Puente, *Are #MeToo Men Ready for a Comeback? Not All Accused Figures Have Slunk Away in Shame*, USA TODAY (Aug. 28, 2018), <http://bit.ly/30VXA9q>. כן ראו ג'ייסון דינומן "לואי סי-קיי ועזיז אנסרי חזרו, האם הם צריכים לדבר על מה שעשו?" **הארץ – תרבות** (25.12.2018) <http://bit.ly/2OjkHtd>.

עצמתו, האם '#MeToo' לא נשאר תחום למרחב הווירטואלי, שהוא אכן גם המרחב השבע והפריוילגי? ⁷⁸

בולטות השיח שיוצרת **תנועת #MeToo** מטעה בעולם שבסופו של דבר מוסדר במשפט. כל עוד לא אירעה המהפכה המאיינת משפט, שממנה מזהירה – או שאותה צופה – הדיסטופיה, ימשיך המשפט למלא תפקיד מפתח בעיצוב המציאות. גם אם נדמה שהפוסט הוויראלי תופס את מקומו של פטיש השופטת, מדובר במראית עין העשויה לעמעם את המודעות לאי־שוויון מהותי הממשיך לשגשג. כאן משחקת תנועת #MeToo תפקיד בעייתי, ואף ריאקציוני. היא מגויסת למאבק עד חורמה בפרקטיקות (חמורות כשלעצמן) של עלבון מיני כלפי נשים, ובכך מסיטה את המבט החברתי מהתמקדות בפרקטיקות של ניצול נשים והתעללות רצופה בהן, המתקיימות באין מפריע ובחסות המשפט. פרקטיקות הווה אלו – כחווית הולדה בעולם השלישי, שבהן נשים משמשות כפועל שפחות הולדה עבור נשים וגברים פריבילגיים, וכמובן קיומן של נשים בזנות במקומות שבהם הזנות זוכה לתמיכתו ולעידודו של המשפט (כדוגמת מדינת נבאדה בארצות הברית) ⁷⁹ – מוסטות אל הצד לטובת דיון, יהא ראוי ככל שיהא, בחוויות כואבות של "העשירות והמפורסמות".

הדרך שבה שיח #MeToo כורך אירועים בדרגות חומרה שונות נוטה להסיט את המבט מן השאלות הנוקבות שבבסיס המבנים הפטריארכליים של החברה לשאלות של דקדוקי עניות, חלקם בעלי אופי רכילותי. פולמוסים סוערים מתנהלים בעניין ההבדלים הדקים שבין "סקס גרוע" לבין יחסי מין החוטאים לאמות המידה שמציבה תנועת #MeToo, כדוגמת הפולמוס סביב התלונות בעניינו של עזיז אנסרי ⁸⁰ או סביב משמעויות צורמות לאוזן של שירי חג מולד ותיקים ואהובים, ⁸¹ בשעה שנשים נרצחות, מופלות, מודרות, מושחקות ומושפלות באותם מקומות שבהם אין המבט מתמקד.

אך במיקוד המבט בהבחנות אלו בין "סקס גרוע" ובין יחסים שלא בהסכמה ובין שיר "תקיין" לשיר "שאינו תקיין" יש סכנה נוספת התואמת תמות של סוגת הדיסטופיה הנשית. "She will report, and so will she, and so will you, and so will I" היא לשון כרזת הזדהות הממוקמת בחלון ראווה של חנות אופנתית בתל אביב בשלהי 2018. ⁸² חזון זה מעלה על הדעת את ה"פנאופטיקון", אותו מתקן משמוע שהגה הפילוסוף הבריטי בן המאה השמונה-עשרה ג'רמי בנת'אם (Bentham), שבו מצוי האסיר תחת עין ממשטרת סמויה הצופה בלי הרף. על השפעתה של צפייה בלתי פוסקת מעין זו כתב פוקו (Foucault): ⁸³

- 78 נעמי שניידרמן "את עדותה לא תראו במי טו" **הארץ** – דעות (11.11.2018) <http://bit.ly/2Gs7d8c>
- 79 Shulamit Almog & Ariel L. Bendor, *Views on Prostitution*, 30 HASTINGS WOMEN'S L. R. 3, 14 (2019); Gail M. Dedy, *The Girl Next Door: A Comparative Approach to Prostitution Laws and Sex Trafficking Victim Identification Within the Prostitution Industry*, 17 WASH. & LEE J. CIVIL RTS. & SOC. JUST. 515, 522–533 (2011).
- 80 וראו שיוף, לעיל ה"ש 76.
- 81 שירה מייקין "היעד הבא של הפוליטיקלי קורקט – לתקן את שירי חג המולד" **הארץ** – תרבות <http://bit.ly/2JXOJ1v> (22.12.2018)
- 82 צילום הכרזה בידי המחברות.
- 83 מישל פוקו **לפקח ולהעניש** 250 (דניאלה יואל מתרגמת, 2015).

מכאן השפעתו העיקרית של הפנאופטיקון – לחולל באסיר מצב מודע ותמידי של נראות שיבטיח את התפקוד האוטומטי של הכוח [...] בקיצור, שהאסירים יהיו לכודים בסיטואציית כוח שהם עצמם נושאים אותו.

פוקו הבחין כי המשמוע הוא מעין "חוק נגד", וכדבריו: ⁸⁴

אף על פי שדומה שהמשפטיות הכללית של החברה המודרנית קובעת גבולות להפעלת הכוחות, הפנאופטיות שלה, הנפוצה בכל, מפעילה בתוך החברה, בניגוד לחוק, מערך מנגנונים עצום וזעיר כאחת התומך, מחזק ומגדיל את אסימטריית הכוחות ושם לאל את הגבולות האלה.

הפנאופטיקון ב"סיפורה של שפחה" הוא רשת ה"עיניים" הסמויות – רשת מאיימת הפרוסה על פני כל טריטוריית גלעד כדי לאתר כל הפרת חוק, גם של גברים אבל בעיקר של נשים. דרך הפרספקטיבה הדיסטופית, מוטציה של תנועת #MeToo ושל היכולת שהצמיחה לראות את מה שהיה סמוי מהעין לפני כן עשויה לשמש כלי פיקוח שישורת משטור צדקני של מיניות שיפעל בראש ובראשונה נגד נשים; מנגנון שסופו לפעול כמסמן מוסרני, ובסופו של דבר פטריארכלי, של "מותר" ו"אסור" ולא כמכשיר לשחרור נשים מכפיפות לגברים ולפגיעה מינית. תחתיתו הדיסטופית של מדרון כזה היא עין פנאופטיקנית כול-רואה, המשליטה פיקוח מתמיד שנשים הן קורבנותיו המתבקשים. וכפי שכתבה אטווד עצמה בריאיון עימה: "If there's a certain way women are supposed to think, your'e in the area of Big Brother's watching you. Except in this case, it was big sister"⁸⁵ זו נקודת המפגש הדיסטופית בין הדיסטופיה הגברית המובהקת – 1984 – ובין זו הנשית – "סיפורה של שפחה".

ז. סיכום

#MeToo היא תנועה חיובית ומעצימה. על מנת להבין את מקומה של התנועה במפת יחסי הכוחות המגדריים העכשוויים חשוב להסתייע בכלים שונים ומגוונים מדיסציפלינות שונות כגון המשפט, הספרות והמחשבה הפוליטית.

במאמר זה ביקשנו להתבונן ב-#MeToo ובדרכים, שחלקן אפלות, העשויות להתפצל ממנה דרך העדשה שמציעה סוגה ספרותית – הדיסטופיה הפמיניסטית. אורסולה ק' לה גוויין, אחת הסופרות המשפיעות ביותר במאה העשרים, כותבת כך בדברי המבוא ל"צד שמאל של החושך"⁸⁶:

העתיד, בספרות הבדיונית, הוא מטאפורה. מטאפורה על מה? אילו היה בכוחי לומר זאת שלא על דרך המטאפורה, לא הייתי כותבת את כל המילים האלה, את הרומן הזה.

84 שם, בעמ' 275.

85 McElroy, לעיל ה"ש 43.

86 לה גוויין, לעיל ה"ש 1, בעמ' 20.

"צד שמאל של החושך" מתאר חברה אנושית שאין בה הבדלים מגדריים. עמנואל לטם, מתרגם הספר לעברית, כותב על היכולת, או ליתר דיוק אי-היכולת, לדמיין עולם השקוף להבדלים מגדריים:⁸⁷

[ש]רק המדע הבדיוני מסוגל להתמודד כראוי עם שאלה מעין זו, אבל גם במסגרת הסוגה, אין זה דבר של מה בכך. חברה מעין זו תהיה שונה מהחברה האנושית המוכרת לנו במובנים כה רבים [...] עד שקשה לומר במה תהיה דומה לחברתנו שלנו.

האם כוכב הלכת גתן, שבו למשך יום אחד בחודש, מקבלת/איש/ה איבר מין נשי או גברי למטרות מין ורבייה, הוא דיסטופיה או אוטופיה? גתן אינה דיסטופיה ולא אוטופיה. גתן היא חברה אנושית המאופיינת במגוון חוויות המוכרות בכל חברה אנושית אחרת – חיי רגש, משפחה, יצירה, פוליטיקה, מלחמות, שלום, דיכוי, פערי כוח מעמדיים, שגשוג ומצוקות. הכול קיים, למעט אלמנט אחד – מגדר דיכוטומי גברי/נשי וכל מה שנובע ממנו. הכוכב גתן מזכיר לנו כי "קרוב המינים" אינו הזירה היחידה למאבקים אנושיים. גם אם השסע המגדרי, המפלא את המין האנושי מראשיתו, יתאחה איחוי אוטופי (או דיסטופי), מאבקים אחרים – דתיים, אתניים, לאומיים ומעמדיים – יוסיפו להתקיים. בבואנו ללמוד מן ההיסטוריה ולנסות להבין את מסלולה של התנועה החדשה, ניתן ללמוד גם ממאבקים שהתנהלו בזירות אחרות, מן המסלול שבין לידה ומוות של תנועות מחאה, מהפכות ותנועות המונים.

ישעיה ברלין (Berlin) כותב כי שתי סכנות מיידיות משחרות לפתחו של כל סדר חברתי הנוצר בדרך מהפכנית:⁸⁸ האחת היא כי המהפכה תלך רחוק מדי, והלהט המהפכני יפנה כנגד עצמו, כדוגמת משטר הטרור היעקוביני במהלך המהפכה הצרפתית ב-1794;⁸⁹ השני הוא הסיכון ההפוך – גויעת הלהט המהפכני והותרת חלל המאפשר למשטר הישן לשוב, כדוגמת שלטון הדיקטטור שסימן את סוף השלב המהפכני במהפכה הצרפתית. במילותיו של ברלין, על המהפכן לנווט בין "סקילה של הפנאטיות היעקובינית, וכריבדיס של העייפות

87 שם, בעמ' 13 (בהקדמת המתרגם, עמנואל לטם).

88 ראו O. Utis, *Generalissimo Stalin and the Art of Government*, 30 FOREIGN AFF. 197 (1952). "O. Utis", הוא כינוי שבחר לעצמו ברלין, שחשש לפרסם את המאמר הביקורתי כלפי סטלין, בעוד זה בחיים, פן יבולע לידידיו ולקרוביו שעדיין חיו בברית המועצות (ISAIAH BERLIN, *THE SOVIET MIND*) – RUSSIAN CULTURE UNDER COMMUNISM xxix (Henry Hardy ed., 2004) (בתוך הקדמת העורך (Hardy).

89 ניצנים ראשונים לתנועת #MeToo כמהפכה האוכלת את בנותיה ניתן לראות בסיפורה של אסיה ארג'נטו, שחקנית שהייתה ממובילות התנועה וממטיחות ההאשמות בהארווי ויינשטיין, אך בסופו של דבר התרסקה הקריירה שלה לאחר ששחקן בן 17 העלה כלפיה טענות על ניצול מיני. וראו Calum Slingerland, *Asia Argento Dropped from 'X Factor Italy' After Sexual Misconduct Allegations*, EXCLAIM (Aug. 27, 2018) <http://bit.ly/2Y7cAo>. סיפור דומה הוא סיפורה של התאורטיקנית אביטל רונאל, שתלמיד האשימה בהטרדות מיניות. הילור גלור "שני ישראלים לשעבר מעורבים בתלונה על הטרדה מינית שמסעירה את עולם מדעי הרוח" הארץ (20.6.2018) <http://bit.ly/2Zew8Dy>.

והציניות הפוסט-מהפכנית".⁹⁰ בשני המקרים צפויה המהפכה לשמוט את הישגיה ולהתנוון בתהליך שברלין מתאר בלגלוג (ואולי בעצב-מה) כ"סוג של דיאלקטיקה".⁹¹ גם אם נתקשה לקבל את ההיסטוריוסופיה המרקסיסטית הדטרמיניסטית שעליה מתבסס ברלין במאמרו (כשם שברלין עצמו אינו מקבל אותה), שלפיה כל מהפכה נדונה להתנוונות ולכישלון, נראה כי לאחר ההתלהבות הראשונית של רבות מהמהפכות מגיע שברן – השלב שבו המשטר הישן מכה מכת-נגד, או שלב שבו ההתלהבות המהפכנית גורמת ל"טיהורם" של אותם קאדרים מהפכניים שהובילו את ההסתערות על המשטר הישן. כך במשטר הקומוניסטי שעליו מדבר ברלין, וכך ברפובליקת גלעד של אטווד, הסדר הישן חוזר ותוקע דגלו בעיי החורבות שהותירה אחריה ההתלהבות המהפכנית.

מהפכה אלימה כמוה כאירוע מדיה. האלמנט החשוב המקשר ביניהם הוא היותם אירועים עוקפי-משפט, או אפילו עוינים למשפט. לא רק שאירועים אלה אינם נזקקים למשפט, עצם מהותם מתריסה נגד מהלכו האיטי. המהפכה האלימה והכוחנית ואירוע המדיה הנוצץ כמו מצהירים ברמה שיש מטרות צודקות שקידומן או הפצתן הנרחבת מצדיקות אמצעים מהירים, חדים וחותרים ולא את דרכו הארוכה והמייסרת של המשפט.

אך כפי שהבחין ברלין, ללא שינוי סטרוקטורלי עמוק שיביא לתמורה של ממש במבנה הכוח, תחזיר תנועת המטוטלת ההיסטורית את מאזן הכוחות לקדמותו. פוסט בפייסבוק ו"מחאת אפודים" יכולים להביא לשינוי, אך יהיה זה שינוי חולף, שאינו בר קיימא. תחושה מתחילה לחלחל בקרב פעילות בתנועת #MeToo. בשנת 2017 הכתיר המגזין TIME את הנשים השותקות שהחלו לדבר בקול "אישיות השנה".⁹² שנה לאחר מכן מספרות כמה מהפעילות המרכזיות על התפכחות כואבת. בטקסט קולקטיבי הן מסבירות כיצד הבינו ששימור ההישג מצריך שינוי עומק מבני:

The reality is that although we've witnessed spectacular media attention to the cause, we await structural progress [...] Breaking the silence isn't really about high-profile abusers but rather fixing the systems of power that let these people flourish. We need relentless accountability to create enduring change.⁹³

90 Utis, לעיל ה"ש 88, בעמ' 203 (בתרגום המחברות). "סקילה" ו"כריבדיס" הן מפלצות ימיות מיתולוגיות, המוזכרות באודיסאה כמוצבות משני צידי של מצר ימי צר, שהרוצה להפליג דרכו נאלץ לנווט ביניהן, כשהוא מסתכן בפגיעתן הרעה. אירוני הדבר שיש הסבורות כי השימוש במטאפורה זו הוא ביטוי מיוזגני, המשקף חרדה מפני נשים (שכן סקילה וכריבדיס החלו דרכן כנשים, ונענשו בהפיכתן למפלצות טורפות גברים), פרשנות היוצרת קשר נוסף ולא צפוי בין מאמרו של ברלין לנושא מאמרנו (וראו (DAVID D. GILMORE, MYSOGYNY – THE MALE MALADY 58 (2010)).

91 Utis, שם.

92 Stephanie Zacharek, Eliana Dockterman & Haley S. Edwards, *TIME*. "Person of the Year" *Person of the Year 2017 – The Silence Breakers*, *TIME* (Dec. 18, 2017) <http://bit.ly/2SNEcsF>

93 Celeste Kidd et al., *What Still Needs to Be Done to Break the Silence Surrounding Sexual Harassment*, *TIME* (Dec. 11, 2018) <http://bit.ly/2YojYGV>

אם אין ברצוננו לוותר על הדמוקרטיה הליברלית כצורת משטר, שינוי עומק מעין זה דורש משפט. על כך רומזת לנו הספרות הדיסטופית, שניחנה ברגישות החסרה לאשת המדיה או למהפכנית. הספרות יודעת שללא משפט אי אפשר שייווצר שינוי סטרוקטורלי, אך נוצרת תנופה העלולה ליצור תגובת נגד או מהפכת נגד. הספרות חוזה גם (או מזהירה) כיצד לאחר הגלים של מהפכה, ומהפכת נגד, יחזור הסדר הפטריארכלי הישן על כנו.

האם בשל החשש מפני גלעד שבעתידנו, או מפני הסדר הפטריארכלי שהשתרר לאחריה, עלינו לוותר? האם החשש מפני גורלה של שלפרד צריך לשמש תמרור אזהרה שימנע חתירה אקטיבית לעבר חברה צודקת ושוויונית שבה נשים חופשיות מהטרדה מינית ומתקיפות מיניות? חלילה. אך אין לשגות באשליות כי ניתן להסתפק במופעי מדיה. עבודה נחושה ופוליטית הממוקדת בשאיפה לאדפטציה של המשפט שתבצר שינויים היא חיונית גם אם ייתכן שהשינוי יהיה איטי מהקצב שתנועת #MeToo גורמת לנו להאמין או לקוות לו.

תנועת #MeToo מציידת מאבק מעין זה בכיוון ובתנופה אך לצד השמעת קולן של פעילות התנועה, ברובן נשים מועצמות בעלות נוכחות במדיה החברתית, אל לנו לשכוח את האחרות, שבעניינן גלעד אינה דיסטופיה אלא מציאות יום־יומית.